

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
כי תבוא
אלול התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

המשך ביאור העניין כי מזמור תהלה לדוד וגו' נקרא תחנונים, ועל כן יש לומר קדיש לאחר אמירתו, בתחילת האשמורות [סליחות]. חשיבות הפסוק פותח את ידיך וגו' שבמזמור זה, ודין מי שלא כיוון בו.

השלמת ביאור דברי בעל סדר היום, כי על האדם לבטל תורה בשביל לעשות חסד, ותירון על הקושיא עליו מן הירושלמי. הערה נוספת שהקשו על דברי סדה"י, ממ"ש ר"י החסיד בספר חסידים, וביאור העניין שמרדכי היהודי נחת דרגא לאחר שנתמנה להיות משנה למלך אחשורוש. המשך בירור מקור דברי הרמב"ם, בעניין שבט לוי שהם חיל השם, שנאמר בדרך י"י חילו. לגיון של-מלך.

דין נשים בברכות התורה, שלושה נימוקים שהן יכולות לברך ברכות התורה אף לדין, דלא כמובא בקונטרס בית עזריה, בשם ספר בית תפילתי.

© כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 802

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת כל התורמים הנכבדים למגבית השנתית 'אחת בשנה', המתקיימת בס"ד בימים אלו – ימי הרחמים והסליחות – לטובת פעילות מוסדות יד מהרי"ק, להפצת תורה ומסורת יהדות תימן. יהי רצון שיזכו התורמים לשפע ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם, לבריאות איתנה ולפרנסה טובה, להיכתב ולהיחתם בספר חיים טובים, וימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה ולברכה. אכ"ר.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי צביאל כהן הי"ו, להצלחתו ולהצלחת נ"ב אורטל רבקה בת ישעיהו דב שתח"י, וילדיהם הודיה ובתיה שיחיו. ולרפואת והצלחת אמו אורה חנה בת נחמן שתח"י. ולע"נ אביו הרב יהושע זצ"ל, ב"ר עזרא הי"ו. תנצב"ה. בעבור שהתנדב ביד רחבה ובנפש חפצה למוסדות יד מהרי"ק.

וחוץ מזה, ידיו רב לו. ב"ה כהן בראש. הוא עושה הרבה דברים טובים. וירבו כמותו בישראל.

השיעור מוקדש ג"כ ע"י הרב יאיר תאם הי"ו לע"נ זקנתו וזהרה בת סאלם ע"ה, שהשבוץ יחול יום פקודתה, בעבור שטורח בלב ונפש ומתנדב בכל עת עבור מוסדות נתיבות מהרי"ק. זהו חתני הרב יאיר הי"ו, ב"ה הוא פועל גדולות ונצורות בקרב הארץ ובעולם, במסגרת נתיבות מהרי"ק, כן ירבה וכן יפרוץ. כמ"כ השיעור מוקדש על ידי רבי מיכאל בן סעד ממשפחת אַלְמֶן הי"ו מארצה"ב, לברכת הצלחה בשנה הבאה עלינו לטובה ובפרט להתחלת העסק החדש, ולנחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ק. כמו כן השיעור מוקדש ע"י האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי שתח"י מארצה"ב, לברכת שנה מתוקה ברוב אושר ועושר, ובריאות איתנה. בעבור שהתנדבה ומתנדבת תמיד למוסדות נתיבות מהרי"ק. ירבו כמותה בישראל, עם כל בני משפחתה.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי ידידנו רבי דוד משפחת אברהם הי"ו ורעייתו החשובה מארצה"ב, לברכת מזל טוב על הכנסת בנם חתן הבר מצווה רבי איתן זוהר הי"ו לעול תורה ומצוות, שירומו ממנו רוב נחת יחד עם כל יוצאי חלציהם. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ק.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

המשך ביאור העניין כי מזמור תהלה לדוד וגו' נקרא תחנונים, ועל כן יש לומר קדיש לאחר אמירתו, בתחילת האשמורות [סליחות]. חשיבות הפסוק פותח את ידיך וגו' שבמזמור זה, ודין מי שלא כיוון בו.

בשיעור הקודם הבאנו בס"ד את דברי הארחות חיים, בשם הרב רבי מאיר, שכנראה זהו מהר"ם מרוטנבורג – בעניין הקדיש שבהתחלת האשמורות. אולם נשארה נקודה אחת שהיא עמומה, להסביר חידוש שהוא אומר בדבריו, כי תהלה לדוד וגו' עשו אותו כמו תפילה. דברי סופרים, צריכים חיזוק. לכן אחרי פסוקים לא אומרים קדיש, כי דברי תורה אינם צריכים חיזוק. תורה נביאים וכתובים, אין צורך לחזקם, להוסיף עליהם משהו. אבל אחרי תהלה לדוד וגו', כן

צריכים קדיש, כי עשו את זה כמו תפילה, ולכן זה צריך חיזוק.

כך היא לשונו, אבל תהלה לדוד, עשאוהו כתפילה, שהיא מדברי סופרים, לומר אחריו קדיש.

מה פירוש העניין הזה, שעשו אותו כמו תפילה? והיכן מצינו שעשו זאת כמו תפילה? זאת שאלה אחת.

גם חכמי תימן נע"ג, אומרים חידוש בסגנון דומה, כמעט אותו הדבר, בכדי להסביר את עניין הקדיש הזה, באחת מן השאלות ששאלו את רבי יהושע הנגיד, שהיה דור חמישי להרמב"ם.

חכמי תימן בזמנו אספו עשרות שאלות וקושיות, שהיו להם על ספר המצוות לרמב"ם, ועל חיבורו. בראשם היה רבי דוד ב"ר עמרם הנגיד, בעל מדרש הגדול. הם שלחו את השאלות אל רבי יהושע הנגיד, וזאת אחת מן השאלות, האם לו' קדיש באשמורות אחרי תהלה לדוד וגו'. אבל אצלם, היה כפי שאצלנו – עד היום – שמקדימים והוא רחום וגו' י"י הושיעה וגו'. זאת תוספת פסוקים שהנהיגו חכמי תימן, כי הגאונים אינם מזכירים את זה. אצלנו [התימנים] תמיד לא מתחילים מן אשרי וגו', אלא והוא רחום. וגם באשמורות עשו ככה, ובהמשך בעזה"ת נבין כי ישנו עניין מיוחד בכך. זה לא סתם. זאת חוץ ממה שהדבר מתאים לאשמורות, והוא רחום וגו', רחמים ותחנונים, רחום וחנון. ישנו עניין להגיד את זה. אבל זאת 'שיטה', גם בלי קשר אל הסליחות דוקא.

יש שם כמאה וחמשים שאלות. אבל כבר הוכחתי בספרי הקטן שו"ת שבט כהונה סימן ל"ה ענף שני מדף רנ"ג, שכל החלק על ספר המצוות, אינן שאלות ששאלו לר"י הנגיד, אלא זהו פירוש אחד מקדמונינו על ספר המצוות. ושם דף רנ"ח ד"ה ולבי, שיערתי כי זהו חיבורו של מה"ר דוד בן ישע הלוי חמדי. ומעכ"ת הסכים עמי בזה, כשדיבר באחד משיעוריו (מוצש"ק מקץ שנת ה'תש"פ ב'של"א) אודות ספרי הנזכר. על כל פנים גם השאלות על החיבור, הן שבעים ושלוש. איתמר.

כך הם שאלו אותו, הַיֵּשׁ לומר קדיש בלילה לפני דברי תחנונים, או לא. וזה, משום שהמנהג אצלנו לומר לפני התחנונים, והוא רחום תהלה לדוד, ואחרי זה קדיש. והביאו ראיה לדבריהם, שוהוא רחום ותהלה לדוד, נקראים תחנונים.

שערי יצחק – השיעור השבועי

כותב זאת בפשיטות – כי אם האדם לא כיוון בפסוק פותח את ידיך וגו', לא יצא ידי חובה. בזמנו [עיינין שיעורי מוצש"ק חוקת התשע"ד בשכ"ה, ומוצש"ק וירא ותולדות התשע"ו בשכ"ז] הארכנו בס"ד להסביר זאת, כי כך היא ההלכה למעשה, ושכך נפסק בשלחן ערוך.

מהרי"ץ בפירושו עין חיים [דף י"ח ע"א] מביא זאת בזה"ל, כתב ר"י ב' הגאונים, דכיון דעיקר אמירתו משום פסוק זה, צריך לכוון בו. ונראה, שאעפ"י שלא כיוון בכולו, כיון שכיוון בפסוק פותח את ידיך, סגי. ובדף י"ט ע"א כתב בגוף התכלאל, צריך לכוין בפסוק זה מאד. ואם לא כיון בו, צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת (שו"ע ורד"א). ר"ת פא"י וס"ת חת"ך, שם של פרנסה ע"כ.

לצערנו, הנני רואה את הציבור באמירת פותח את ידיך וגו', ולא שמעתי אף אחד שיחזור. כתוב שאם לא כיוון, שיחזור. לא ראיתי ולא שמעתי אף אחד שחזור. אינני יודע, מדוע הציבור אינו לוקח זאת למעשה. אבל אולי הדבר נעשה בשקט, ולכן לא ראינו.

מכל המזמור הזה, העיקר הוא הפסוק פותח את ידיך וגו'. ואם לא כיוונת בו, הינך צריך לחזור.

כמה פוסקים דנים, מתי לחזור? למשל אם האדם נזכר אחרי מזמור אחד, במזמור הבא, האם הוא צריך לחזור ולומר מ'פותח' והלאה, או אומר שם רק את הפסוק הזה. ואמרנו בזמנו [שם], כי די לאמרו היכן שנזכר.

לכן טוב מאד המנהג של אלה אשר פותחים את ידיהם בפסוק הזה, ומגביהים כלפי השמים, כי אז הדבר בודאי מזכיר ומעורר את הכוונה. יש להאריך על כך, לגבי חשיבות העניין, אבל כיון שבעז"ה נדפס על זה מאמר מיוחד – תשובה מיוחדת – בקובץ דברי חפץ שיצ"ל בקרוב, בעזרתו יתב', על כן כעת הנני מקצר פה.

שאלה מהקהל: אבל בעיני יצחק סימן י"ב אות י"ג הרב ביאר שיותר טוב רק לפתוח את הידים, ולא להגביה.

תשובת מרן שליט"א: מזמן חזרתי בי מכך. ובמאמר הנז' מפורט היטב.

זהו בעצם מה שטמון כאן. בפסוק זה מבקשים שיפתח את ידיו להשפיע לנו. א"כ זאת 'תחינה'.

אמנם פשט הפסוק הוא, פותח את ידיך וגו', משבחים בכך את הקב"ה שהוא פותח וכו'. לא

הסגנון הזה, נראה מקביל לאותה הסברה שאמר מהר"ם מרוטנבורג, שעשו את זה כמו תפילה. הם אומרים הגדרה קרובה לכך, כי זה נקרא 'תחנונים'. הם כותבים כי הביאו ראיה לכך. לצערנו, איננו יודעים מהי הראיה שהביאו, לא מצאנו שכתבו אותה.

עיקר כוונתם כפי הנראה היא לרמוז לדברי הרמב"ם בסדר התפילות, שבכל עת שאומ' סדר היום (דהיינו קדושת ובא לציון) יתחנן מיד (כמו שאנו אומ' י"י אלהי אברהם וכו' ברוך אלהינו וכו' שבראנו לכבודו וכו') ויאמר קדיש וכו'. ובכל עת שיתחנן בדברי תחנונים, כשיגמור תחנוניו יאמר קדיש יעו"ש. ממילא אם כן הם טוענים שהוא הדין בנ"ד שהם נקראים תחנונים.

אבל עכ"פ בלתי מובן מהו המושג הזה, שתהלה לדוד וגו' נקרא תחנונים? מהו העניין?

וכי והוא רחום וגו' תהלה לדוד וגו', הם תחנונים? תהלה לדוד אַרְוֹמָמָךְ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ וגו', זאת 'תהלה'. אלו שבחים של הקב"ה. עד סוף המזמור. לא רואים כאן תחנונים.

אלא מאי, ידוע ומפורסם המובא בגמרא במסכת ברכות [דף ד' ע"ב], אמר רבי אלעזר א"ר אבינא, כל האומר 'תהלה לדוד' בכל יום שלש פעמים, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מאי טעמא? אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת, נִימָא 'אשרי תמימי דרך', דאתיא בתמניא אפי"ן. אלא, משום דאית ביה 'פותח את ידך' – אם בגלל שהפסוק פותח את ידיך וגו', זהו עניין של שאילת המזונות, פרנסה, אם כן – נִימָא הלל הגדול, דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר.

אלא, משום דאית ביה תרתני.

ישנן כאן את שתי המעלות. גם את המעלה של סדר א"ב, וגם שיש את הפסוק פותח את ידיך וגו'. בתמניא אפי"ן אין את 'פותח את ידיך'. ובהלל הגדול, אין את העניין של א"ב. משא"כ כאן, יש את שני הדברים.

מהרש"א שם מסביר כי א"ב זאת תורה, ושיש בזה גם דברים רוחניים וגם דברים גשמיים. גם הגר"א באמרי נועם, ביאר את העניין, ואכמ"ל.

בכל אופן, רואים כי עיקר החשיבות של תהלה לדוד וגו', זהו הפסוק פותח את ידיך וגו'.

ולכן כתבו הגאונים – כך הביא רבי יונה, וכך אנחנו נוקטים להלכה ולמעשה, מהרי"ץ זיע"א

שמבקשים, ריבוננו של-עולם, תפתח את ידיך. אבל, זאת היא הכוונה הנסתרת בפסוק הזה.

רבי סעדיה גאון בתפסיר, את כל המזמור הזה – תהלה לדוד וגו' – הוא מפרשו כשבח, משא"כ כאשר הוא הגיע אל הפסוק הזה, הוא עושה אותו תפילה. הוא הפך את הפסוק הזה ללשון תפילה ובקשה, ועוד שהוא מקדים מעצמו פנייה להקב"ה, מלה שאין לה הקבלה בפסוק, אֵלֶּיָּהֶם אֶפְתָּח יְדֵיךָ. פירוש, אנא ה', תפתח את ידיך. ואֲשַׁבֵּעַ כָּל חַי רִצָּא מִינֶךָ. תשביע את כל החיים, רצון ממך. את הפסוק הזה, הוא פתר במיוחד כלשון בקשה.

אס"כ מהשתא, למרות שהפסוק הזה – באופן מיוחד – הוא 'בקשה', הרי אפשר כמוהו לעשות את כל המזמור 'בקשה'. דהיינו, אכן אנו משבחים את הקב"ה, בכל השבחים הללו. אבל ישנה כאן כוונה נוספת.

זהו מה שכתוב, 'עשאוהו כתפילה'. אנחנו – בכוונה שלנו – נהפוך את זה לתפילה ולתחנונים. למשל, כאשר אנו אומרים את הפסוק, 'הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה', הכוונה היא להוסיף בכך בקשה, ריבוננו של-עולם, תעשה לנו נפלאות. וכן 'וגדולתך אספרנה', תעשה לנו דברים גדולים. וכן 'סומך י"י לכל הנופלים', תסמוך את נפילתנו. 'שומר י"י את כל אוהביו', תשמור אותנו. וכן על זו הדרך.

זהו 'עשאוהו כתפילה'. דהיינו, כאן כוונתנו לפרש זאת כתפילה ותחנונים.

ובפרט, מאחר שהקדמנו את הפסוק והוא רחום וגו', שהוא בודאי תחנונים. קבעו זאת, כי רצונם להכריז בכך כי אנחנו עכשיו מתחנונים. 'כפר עוון', 'זהרבה להשיב אפן'. וכן 'י"י הושיעה, המלך יעננו ביום קראנו'. אלו הם בודאי 'בקשות'. כנראה זאת הסברא שלהם. הפלא ופלא.

רק שחסר לנו, מהי הראיה שהם הביאו לכך. אבל בכל אופן, נראה שהדברים הולכים ועולים 'בקנה אחד'.

שאלה מהקהל: אבל והוא רחום וגו', רק נוסח בלדי אומרים.

תשובת מרן שליט"א: אבל הסברתי את חכמי תימן נע"ג, את רבי דוד הנגיד. המסורת של חכמי תימן מדורידורות, היא רק הבלדי. השאמי עברו למנהגי הספרדים, בלי הבחנה. ראו שהספרדים אומרים אחרי ויברך דוד וגו', לפני ויושע י"י וגו',

אתה ה' לבדך וכו', גם הם [השאמי] אמרו. ומאידך פסוקי ותקח מרים וגו' [אחרי שירת הים] הספרדים לא אמרו, אזי גם הם השמיטו.

הם לא רק הוסיפו דברים. אם היו מוסיפים הכל, היה יותר טוב. אלא הם שינו דברים, בלי סיבה נכונה. הם חשבו שהנוסח הזה יותר טוב. היום רבים מהם כבר מבינים, שזאת טעות. כי הנוסח התימני המקורי, הוא הכי זך, הכי ברור, הכי מיוסד ומבוסס. כל מי שבודק רואה, כי כך הוא הדבר.

למשל, חכמי הבלדי לא רצו להוסיף את הפסוקים אתה י"י לבדך וגו', שנמצאו בסידורים הנדפסים שהגיעו אליהם באיזה דור. לכאורה, למה לא להוסיף? מה לא טוב להוסיף? בבחינת מהיות טוב? אלא, אי אפשר להוסיף, מכיון שהסיום הוא 'זמרום' על כל ברכה ותהילה. דהיינו, כל השבחים שאמרנו, אתה – הקב"ה – מרומם על הכל. ממילא אי אפשר עכשיו להמשיך, אתה הוא י"י לבדך וגו', כי כבר עברנו [אמרנו] את 'זמרום' על כל ברכה ותהילה, א"כ כיצד פתאום כעת הינך מוסיף עוד משהו?

נוסח בלדי הוא ביקרתי, דהיינו לבדוק, בחכמה בתבונה ובדעת. כי ישנם דברים שלא כדאי להוסיף. אכן הוסיפו הרבה דברים, אולם אחרי בחינה. לא בשיטתיות. לא בעצימת עיניים. פה לא טוב להוסיף זאת. כך היה נראה להם, להישאר במנהג אבותיהם, וכמו שכבר כתבתי בס"ד בשולי המעיל סי' ו' אות מ"א ד"ה והנה.

נידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א העיר שלא רק הבלדי, כי גם השאמי של צנעא ודמאר ודומיהם, מקדימים גם באשמורות פסוקי והוא רחום וגו' ע"כ. (וכן רדאע, כנדפס בסידורם שיח שפתותינו דף תרס"א. יב"ן).

ועל זה שאמרנו כי מה שמתחילים והוא רחום זה תוספת של חכמי תימן, כתב להקשות בזה"ל, הלא כבר הרמב"ם הזכיר תוספת זו. שכן כתב בפרק ז' מתפילה הלכה י"ב, ושיבחו חכמים למי שקורא זמירות מספר תהלים בכל יום ויום, מתהילה לדוד עד סוף הספר. וכבר נהגו לקרות פסוקים לפנייהם ולאחריהם ע"כ. והפסוקים שלפניהם, הם פסוקי יהי כבוד וגו', ואחר כך והוא רחום וגו', 'י"י הושיעה וגו', אשרי יושבי ביתך וגו', אשרי העם שככה לו וגו', ומיד אחר כך תהילה לדוד וגו', כמפורש בסדר התפילות שלו. ואם כן מה שכתב בחיבורו בסדר תפילת הציבור פרק ט'

שערי יצחק – השיעור השבועי

ישראל השרויים בצרות, אבל ישנם עתים יותר מיוחדים, שצריכים יותר ויותר סייעתא דשמיא.

דיברנו בס"ד בשיעור הקודם על כך שישנו עניין לעשות חסד בכל יום ויום, והבאנו את שיטת סדר היום – למרות שישנם רבים אשר דוחים את דבריו, הם אינם מקבלים זאת להלכה ולמעשה, אבל לפענ"ד הדבר אינו מופרך, ויש מקום עכ"פ לצרפו לסניף – כי גם אדם אשר עוסק בתורה, אם נודמנה לו מצוה של חסד, אעפ"י שהמצוה הזאת יכולה להיעשות ע"י אחרים, לדעת סדר היום מצות חסד שונה מכל המצוות, ואותו אדם צריך לבטל תורה בשביל לעשות חסד. [יש לעיין אם יש לשיטת סדר היום קשר עם מה שהתורה נקראת 'תורת חסד'. איתמר].

אבל, בלי להגזים. רק אם נודמן לו חסד, הוא צריך להפסיק ולקיים זאת.

והבאנו את הקושיא ששאלו על סדה"י מן הירושלמי פסחים וחגיגה, 'המבלי אין קברים וכו'. והסברנו כי שם מדובר שהוא – ר' חנינא – עסק בחסדים יותר מדאי. קבר את כל המתים שבעיר. אבל אנחנו – סדר היום – מדברים, רק אם למישהו הזדמן לעשות חסד מסויים.

זאת תשובה על שאלה אחת, שהקשו אלה אשר הפריכו את דברי סדה"י מדברי הירושלמי הללו.

וישנה עוד קושיא ששאלו עליו.

ופה זכה ידידנו הדגול הרה"ג חיים לוי הי"ו מארצה"ב, אשר כשמו כן הוא. מלא חיות. מלא רוח חיים. עוד מעט נדבר בעזרתו יתב' גם באופן כללי לגבי שבט לוי, 'ברך י"י חילו'. ה' ישמרהו, ב"ה הוא עושה דברים גדולים לעזור למוסדות, דברים שאף אחד לא עשה לפניו. וכדרכו בקודש, הוא ב"ה יושב על התורה ועל העבודה, והוא גם עושה חסדים טובים, וב"ה הוא מצליח בכל התחומים. לגבי הרבה דברים שאנחנו מדברים בשיעורים, הוא ב"ה מוצא מציאות, כל מיני דברים שלא היגענו אליהם. לכל אחד, יש את חלקו בתורה.

הוא מביא קושיא אחרת, ששאלו בכמה ספרים על בעל סדה"י. חוץ מן הקושיא מהירושלמי, שאותה תירצנו בס"ד.

הם הביאו ראיה מספר חסידים [סימן תתר"ה אות א'], לרבי יהודה החסיד, שהביא ראיה מדברי הגמרא [בירושלמי ברכות פ"ה הלכה א'], רבי

מתפילה הלכה ה', שאחרי תפילת שחרית אומר והוא רחום, תהילה לדוד, מסתברא שאומר גם את שאר הפסוקים, דהיינו י"י הושיעה וגו', אשרי יושבי ביתך וגו', אשרי העם שככה לו וגו'. ואמנם בתר הכי בהלכה ח' גבי מנחה, כתב כך בהדיא, שאומר והוא רחום, אשרי יושבי ביתך, אשרי העם שככה לו, תהילה לדוד, אלא שצ"ע מדוע השמיט פסוק י"י הושיעה וגו'. על כל פנים, לפי זה מה שכתב בסדר תפילת היחיד שם בפרק ז' הלכות י"ז י"ח שאחרי תפילת שחרית ולפני תפילת המנחה אומר תהילה לדוד, וכן מה שכתב כך בסדר תפילת הציבור שם בפרק ט' הלכה י"ג לעניין שבתות וימים טובים אחרי שחרית ולפני מנחה, וכיוצא בזה בפרק י"ב הלכה כ"א לעניין מנחת שבת ויום הכפורים, ובהלכה כ"ב לעניין שחרית ביום שקוראים בו בספר תורה ואין בו מוסף. צריך לומר שקיצר בזה, והכוונה שאומר תחילה פסוקי והוא רחום וגו'. ויש מי שכתב דבשבתות וימים טובים בכוונה נקט הרמב"ם תהילה לדוד, מפני שבשבת אין לומר פסוק והוא רחום. ולענ"ד לא יתכן, דהתינח פסוק והוא רחום, שאר פסוקים מאי איכא למימר. ועוד, דאם כן מדוע כתב כך גם גבי תפילת היחיד וגבי שחרית ביום שקוראים בו בתורה ואין בו מוסף, הא התם מיירי בחול. ולמעלה בקודש, כך הובאו פסוקים אלה, דהיינו והוא רחום וגו', בסידור רס"ג דף כ"ה ודף ל"ג יעו"ש, ובדף ט"ל מ"א. ועיין שם במבוא דף כ"ט אות א'. נמצא שאין זו תוספת חכמי תימן. והם לא הוסיפו אלא שני פסוקים, י"י צבאות עמנו וגו', י"י צבאות אשרי אדם וגו'. וכמדומני כבר עמד על זה מעכ"ת במקום אחר עכ"ל נר"ו. וברוך יהיה.

אמנם כוונתי במה שאמרתי שחכמי תימן הוסיפו והוא רחום, היא רק לגבי האשמורות, שעל זה לא כתב הרמב"ם כלום. ולק"מ. ובעיקר העניין הרחבתי בס"ד במקום אחר. יב"ן].

השלמת ביאור דברי בעל סדר היום, כי על האדם לבטל תורה בשביל לעשות חסד, ותירוצו על הקושיא עליו מן הירושלמי. הערה נוספת שהקשו על דברי סדה"י, ממ"ש ר"י החסיד בספר חסידים, וביאור העניין שמרדכי היהודי נחת דרגא לאחר שנתמנה להיות משנה למלך אחרורו.

אנחנו בימי החסד והרחמים, חודש אלול, ואנו מבקשים שהקב"ה ישפיע עלינו חסד ורחמים, בפרט בעת ובעונה הזאת. כל הזמן אנחנו בגדר

יהודה אומר, העוסק בצרכי ציבור, כאילו עוסק בדברי תורה.

כותב על כך ר"י החסיד, החכם, מצא תלמידו שהיה עוסק בצרכי ציבור. אמר לו, עזבת את התורה. רע עשית. הרי מרדכי, כשעסק בתורה, נמנה למעלה. וכשהיה עם המלך, נמנה למטה. אמר רב יהודה, זהו כשאין אחר עוסק בצרכי ציבור. אין מי שיעשה. אין אנשים. זאת מצוה, שאף אחד אינו עושה.

אבל אתה, כיון שיש לך שעוסקים בצרכי ציבור כמוך – לא חסרים אנשים שיטפלו בעניין הזה – עליך נאמר, חֲשַׁבְתִּי דְרָכִי, וְאָשִׁיבָה רַגְלִי אֶל עֲדֹתֶיךָ [תהלים קי"ט, נ"ט]. תחזור ללימוד. תעזוב את צרכי הציבור, לא חסרים אנשים – שהם בלאו הכי אינם לומדים – אשר יעסקו בזה.

אמרו, אם כן, מכאן סתירה לדברי בעל סדר היום. אם כי זאת איננה קושיא כ"כ גדולה, כי זאת לא קושיא מן הגמרא, בבלי או ירושלמי, אלא מאחד מן הראשונים. אינני יודע, האם ישנו כוח לבעל סדר היום, לחלוק על ר"י החסיד. אבל בכל אופן, 'הערה' בודאי שישנה כאן.

ולכאורה אפשר לתרץ גם קושיא זו כדרך שתירצנו בס"ד את הקושיא הראשונה, שאותו תלמיד היה עוסק בקביעות בצרכי ציבור.

וז"ל הר"ח לוי במכתבו, לק"י ח"י אלול ה'תשפ"ה ב'של"ו.

לכבוד מו"ר מרן הרה"ג רבי יצחק רצאבי שליט"א.

מרן שליט"א בשיעורו האחרון (שער"י כי תצא עמ' 15) הביא את דברי בעל סדר היום שמחדש שמבטלין מדברי תורה לעשיית גמילות חסדים, גם במקום שאפשר לעשותו על ידי אחרים.

ראיתי בספר פסקי משה (פרזיס, אבלות א' עמ' כב) שכתב בזה"ל, מדברי רוב ככל הראשונים לא משמע כדבריו, וכמו שכבר העיר בספר יוסף אומץ יוזפא (עמוד 266) והביא שם שכן כתב בספר חרדים (סימן תתרה) בזה"ל, החכם מצא תלמידו שהיה עוסק בצרכי ציבור. אמר לו, עזבת את התורה, רע עשית. הרי מרדכי כשעסק בתורה נמנה למעלה, וכשהיה עם המלך נמנה למטה. ומה שאמר רב יהודה זהו כשאין אחר עוסק בצרכי ציבור, אבל אתה כיון שיש לך שעוסקים בצרכי

ציבור כמוך, עליך נאמר (תהלים קיט, נט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך עב"ל. אולם המעיין ביוסף אומץ נוכח לראות שהדברים הובאו בצורה לא מדויקת. שהרי הרב יוסף אומץ הביא את דברי ספר חרדים פרק ס"ו, סי' כ"ג, ואילו הפסקי משה הביא את דברי ספר חסידים על שם ספר חרדים בסי' תתר"ה. וזה שיבוש על גבי שיבוש.

*

כעת תשמעו, מה הוא – ידידנו הר"ח לוי שליט"א – מצא בעניין הזה.

הבאתי כל זאת, מפני שיש לי בזה מטמון, שרציתי לשגר בפני מו"ר כמתנה לקראת השנה החדשה, תחל שנה וברכותיה. חידוש נפלא ביותר, לגבי הראיה שהביא הספר חסידים מהא שהורידוהו למרדכי מגדולתו.

ראה בספר נהמת דוב (להרב יששכר דוב קנפלאר, או"ח בהגדה עמ' נו) וז"ל: היצעתי קושיא זו, לפני מו"ר הגר"ש וואזנר (שליט"א) זצ"ל ותכף ענה לי, שלא היו צודקים הסנהדרין במה שפירשו ממנו. ורק הם הבינו שיש כאן חסרון במרדכי, אבל האמת הוא כמש"כ החת"ס אצל אברהם אבינו (בהקדמתו לשו"ת יו"ד הנקרא פתוחי חותם) שאין מפסידים במה שעוסקים עם אחרים, אף אם עי"ז נופל קצת במדרגה. והוא חידוש. עב"ל.

*

מפורסמים דברי הגמרא במסכת מגילה [דף ט"ז ע"ב], לגבי הפסוק [אסתר י', ג'] כִּי מֶרְדֵּכִי הַיְּהוּדִי, מְשֻׁנָּה לְמַלְכָּא אַחַשְׁוֵרוּשׁ, וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים, וְרָצוּי לְרַב אֲחִיו.

אומרת הגמרא, תנא רב יוסף – כך היא הגירסא בעין יעקב. הוא מוסיף את שלשת המלים הללו, 'תנא רב יוסף', כי גם בהמשך כתוב 'אמר רב יוסף', שהוא אותו רב יוסף הזה, כי זהו כמו המשך. אבל לפי דקדוק הלשון, צ"ל תני רב יוסף. ואכן כך הובא בדקדוקי סופרים ממקורות רבים יעוש"ב – לרב אחיו, ולא לכל אחיו.

ראשית, זהו דיוק בלשון הפסוק, כי כתוב 'לרוב' אחיו. דבר שני, כנראה היה קשה לו, 'וגדול ליהודים, ורצוי לרוב אחיו', וכי מי אלו 'אחיו' הללו? מי שאינם יהודים? בודאי שגם הם היו יהודים. אם כן היה צריך לכתוב, 'ורצוי לרובם'.

אלא התשובה היא, מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין. הכוונה האחים שלו, החברים שלו,

שערי יצחק – השיעור השבועי

הגרי"ח בספרו בן יהודע [מגילה שם] כתב בזה"ל, הקשה הרי"ף – זהו רבי' יאשיהו פינטו, המודפס בין המפרשים בספר עין יעקב – למה לא דייק זה מדכתיב לרוב אחיו, ולא כתיב לכל אחיו יע"ש.

למה אתה – רב יוסף – מדייק מכך שמנו אותו אחרי חמשה. הרי כבר ישנו את הדיוק שאמרת – אותו רב יוסף בעצמו – מקודם. על המובא שם, גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, אתה מביא ראיה מכך שהחשיבו אותו רק אחרי חמשה, לכאורה תגיד כפי שאמרת מקודם, מה שהבאת מהברייתא, כמו שאמרנו 'תני' רב יוסף, בגלל דכתיב ורצוי לרב אחיו.

ותירוצו דחוק מאד.

לכן אומר הגרי"ח, ונראה לי בס"ד, דמעיקרא קושיא ליתא. דמשם איכא למילף להיפך, יען דקאמר המיעוט הוא דפרשי, אבל הרוב לא ס"ל הכי. וילפינן מסברת הרבים, ואיך ילפינן מדעת המיעוט. וכי הולכים אחרי היחיד, או אחרי הרבים? מה הינך מביא ראיה מן המיעוט, הרי הרוב לא פירשו, א"כ אין מכך הוכחה.

להכי מייתי מקראי דנכתבים ברוה"ק, ודייקינן מנייהו שפיר, דהא רוה"ק הסכימה ג"כ כסברת המיעוט עכ"ל.

*

הרי"ף [בעין יעקב שם, אות כ"ה] כתב בזה"ל, גדול ת"ת מהצלת נפשות וכו'. תימה שלא דייק זה מדכתיב לרוב אחיו ולא לכל אחיו, דדריש רב יוסף גופיה הכי, שבהיותו עוסק בת"ת היה רצוי לכל אחיו הסנהדרין, ועכשיו שביטל ת"ת והיה עוסק בהצלות נפשות היה רצוי לרוב אחיו בלבד, שפירשו ממנו מקצת הסנהדרין.

וי"ל דילמא הסנהדרין היו מחשיבים יותר ת"ת מהצלת נפשות. אבל מנא לן דמשמים הסכימו על ידיהן לזה?

טוב, דייקת לי מן הפסוק ורצוי לרב אחיו, כי הסנהדרין פירשו ממנו. הם סוברים, שתלמוד תורה יותר גדול מהצלת נפשות. בסדר. ההוכחה היא מהם. ברם, מי אמר שהסכימו איתם מן השמים?

על כן, הביא ראיה מהקבלה – הביאו פסוק – דמעיקרא חשיב למרדכי בתר ד', ולבסוף בתר ה'.

הבן יהודע כתב על כך, שזהו תירוץ דחוק, כדלעיל. כנראה הוא הבין, כי אין לתמוה מנ"ל

הסנהדרין. הרי מרדכי היה יושב בסנהדרין. כתוב לעיל מינה בגמ' מגילה דף יג: כי בשביל זה הוא ידע שבעים לשון, כך הוא הבין את שיחת בגתנא ותרש, בגלל שהוא היה בסנהדרין. מיושבי לשכת הגזית היה.

ומאז המעשה הזה, האחים שלו – אלו לא 'יהודים', אלא הסנהדרין – פירשו ממנו. ופירש רש"י, לפי שבטל מן התורה, ונכנס לשררה. כעת הוא עוזר ליהודים, עכשיו הוא משנה למלך, הוא כבר לא לומד כל הזמן.

ואמר רב יוסף, גדול תלמוד תורה [יותר] מהצלת נפשות. דאלו מעיקרא, קא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה, ולבסוף בתר חמשה וכו'. הוא ירד דרגא.

זאת הראיה שהביא בספר חסידים, שהביא אותו חכם לתלמיד שלו. אתה רואה, כי מרדכי מזמן שעסק בצרכי ציבור, ירד ונמנה למטה, שהרי ברשימה שאחרי זה הוא נמנה החמישי, ומקודם הוא היה רביעי. נחת דרגא.

وهוא אומר שהגר"ש וואזנר ענה, נכון שפרשו ממנו הסנהדרין, כי אכן ככה הם חשבו. אולם האמת היא שהדבר לא היה נכון, כי 'אין מפסידים במה שעוסקים עם אחרים', כפי שהוא הביא מהחתם סופר.

האמת היא, שברגע הראשון היתה לי קצת תמיהה. מה הפירוש? מצד אחד, נכון שכתוב כי פירשו ממנו רק 'מקצת' סנהדרין, לא כולם, אבל הרי אח"כ הביאו בגמ' פסוקים מספר עזרא על כך ש'מעיקרא קא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה, ולבסוף בתר חמשה'. א"כ הרי הפסוק מוכיח כדעת אותם 'מקצת סנהדרין'.

יכול להיות ג"כ שזאת איננה סתירה, כי זה לא שישנם כאן מקצת ורוב, שהדבר היה שנוי במחלוקת ביניהם. אלא שזה עניין של הנהגה. כי לכאורה, מה הפירוש 'פירשו' ממנו? וכי נהיו איתו 'ברוגז'? לא. הם אמרו, טוב, מאחר שהוא כעת עוסק בצרכי ציבור, אנחנו לא יכולים להמשיך אותו. הוא כבר לא כמו שהיה פְּעֵבֶר, הראש שלו כבר לא מונח כל הזמן בלימוד תורה. מקודם הם היו איתו יותר בקשר, ואח"כ הם פרשו ממנו. אולם רובם אמרו, שהדבר אינו משנה, מכיון שסו"ס הוא עוסק בתורה רוב הזמן. מה שהוא נחת דרגא, זאת איננה סיבה לפרוש ממנו.

דמשמים הסכימו על ידיהן לזה, כי אם הסנהדרין ככה אומרים, אזי בטח שמסכימים איתם. הרי קיי"ל כי מה שפוסקים בבי"ד של מטה, כך פוסקים בבי"ד של מעלה.

לא מובנת התשובה שלו, אולי בשמים לא יסכימו איתם. בודאי שהסכימו איתם.

לכן הוא – הבן יהודע – בא ואומר, שישנו כאן דבר חידוש, כי זה היה רק המיעוט. הוא אומר תשובה דומה למ"ש הרי"ף, רק בסגנון שהוא יותר מתקבל.

והאמת היא, כי גם זה קצת חידוש. למה בשמים הסכימו עם המיעוט? הרוב לא צדקו? הרי קיי"ל, אחרי רבים להטות. אבל כנראה, הנושא הזה לא הובא להכרעה, לא שקלו וטרו יחד ועמדו למניין, לא היתה ממש הכרעה הלכתית בעניין הזה. רק חלקם חשבו כך, וחלקם חשבו אחרת. א"כ בנ"ד כן אפשר שהמיעוט צדק.

העיקר, בסופו של דבר יוצא, כי מן השמים הסכימו, שמי שעוסק בתלמוד תורה, הוא חשוב יותר מהעוסק בהצלת נפשות. אם כן, איך הוא מביא לנו פה, שהם לא צדקו? הרי נקבע פסוק במקרא ככה.

*

אחרי שובי, נחמתי. כי בהמשך, הבן יהודע שם אומר, שאין דבר אשר עומד בפני פיקוח נפש. מרדכי עסק בהצלת נפשות של כל עם ישראל, וכאשר ישנו עניין של פיקוח נפש אזי בודאי שצריכים לבטל תורה. פיקוח נפש, דוחה הכל. דוחה שבת וכו'. ברם, כל זאת היה בזמנו. לשעבר. אולם כעת, מדוע הינך – מרדכי – ממשיך להיות משנה למלך? וכי ישנה עדיין איזו סכנה? אלא מאי, הוא אמר לעצמו, הנני צריך להמשיך את ה'קשרים' עם השלטון, שמא תהיה בעתיד סכנת נפשות, ואז אני אציל. אם כן, זהו רק ספק. אולי יהיה. ועל ספק פיקוח"נ, בודאי שת"ת עדיף.

כך אומר הבן יהודע שם בהמשך – ולפי זה נחזור לענייננו עוד מעט – וז"ל, ודע, דהא דקאמר יותר מהצלת נפשות, לאו הצלת נפשות בודאי ממש, דהא ודאי אין דבר עומד בפני פקוח נפש. אך הכוונה, על ספק הצלת נפשות. דהא מרדכי היהודי ע"ה תפס המלכות אחר שכבר ניצולו ישראל ונעשה הנס, ורק אמר שמא יבוא לידו דבר הצלת נפשות מכאן ולהבא.

א"כ יוצא לנו ללמוד גם לענייננו. כי בעל סדה"י מדבר לגבי דבר שהוא בודאי חסד, לא על ספק אולי צריך אותו לחסד. באופן הזה, בודאי צודק הגר"ש ואזנר, ועל כך מדבר החתם סופר.

ממילא, אינני יודע האם צריכים את ההגדרות הללו, 'לא צדקו' או 'כן צדקו'. אפשר להגיד כפי שהגר"ש ואזנר אמר לגבי האמת שבעניין, כי לא מפסידים כאשר עוסקים עם אחרים. אבל לא שהוא מבטל תורה על 'ספיקות', על אולי.

מה שהחת"ס אומר, בודאי שזהו מה שצריך, למרות שת"ת יותר חשוב, ולמרות שתדיר במדרגה, כי בשביל זה נשלחת לעולם, זהו ה'תיקון' שלך. לפי שורש נשמתו של אותו אדם, זהו מה שעליו לעשות. אם הוא יחפש לו דברים אחרים, אזי אדרבה, אולי תהיה עליו תביעה, יכלת לעשות – הזדמן לידך – ולא עשית. אם כן, אל תחשוש, אל תחפש 'מדרגות', אלא תחפש רק את מה שאתה צריך לעשות. מה רצון השי"ת שתעשה. שהאדם לא יחפש לעלות במעלות, ובעצם ישנן לו חסרונות בדברים אחרים, שהנשמה שלו אינה מושלמת, אולי יצטרך לבוא בגלגול אחר בכדי לתקן זאת.

בהמשך המכתב כותב כך ידידנו הר"ח לוי, וכן על זה הדרך נראה דיש ללמוד מדברי הבן יהודע (מגילה דף טז: ד"ה גדול ת"ת), דהורידוהו רק מפני שלאחר נס פורים לא עסק בהצלת נפשות בפועל, אלא היה משנה למלך על צד ספק הצלת נפשות. ואלולי זאת, לא היו מורידים אותו. וע"ע ראשון לציון (שם). עכ"פ לפי דבריהם מיושבים שפיר דברי סדר היום.

תכתבו בספר החיים ובספר הזיכרון. תלמידך הקטן חיב"א מני"ו. יישר חיליה לאורייתא.

עיינ עוד ט"ז ביו"ד הל' צדקה סי' רנ"א סק"ו, והגהות חת"ס שם, ושאר ספרים.

*

לק"י מוצש"ק פרשת כי תבוא כ' אלול ה'תשפ"ה. לכבוד מו"ר מרן שליט"א.

שמעתי כיצד מו"ר השתעשע במכתבי האחרון, ותעלוזנה כליותי. נעיר, שכך באמת פירשתי לעצמי את דברי הגר"ש וואזנר זצ"ל, ועל כן הבאתי את דברי הבן יהודע כסמך לדבריו.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ואף שכך העתיקו בשתיקה בכמה ספרי אחרונים שהודמנו לידי, כמו ביערות דבש דלעיל, אולי במחכת"ה נתחלף להם מן האמור כך לגבי דוד ביומא דף כ"ב ע"ב וסנהדרין דף ק"ז ע"א, שנצטרע ששה חדשים ופירשו ממנו סנהדרין.

*

הערה מהקהל: כתוב גם לגבי אב"י ורבא, שאב"י עסק רק בתורה, ורבא שעסק גם בגמ"ח הוא חי יותר זמן מאב"י.

תשובת מרן שליט"א: אכן. ב"ה הוא לא הפסיד מכך.

אנחנו רואים כי רבים מגדולי ישראל בדורות האחרונים, מאריכים ימים. ברוך ה'. כנראה הם הגיעו למסקנא, אני כבר למדתי מספיק, ועכשיו הנני צריך לתת לציבור.

המשך ההערה מהקהל: מצד שני, קיי"ל אב"י ורבא הלכה כרבא, חוץ משה מקומות. אולי הדבר קשור לענייננו.

תגובת מרן שליט"א: יש ספר מיוחד של בעל נודע ביהודה, לגבי חוץ מיע"ל קג"ס [ב"מ דף כב:], פלפול חריף מאד, וארוך מאד, להוכיח כי כל היע"ל קג"ס, מה שנפסק כך, זה נמשך אחד מהשני. זה לפי שיטתו. וכו'. וכו'. מפליא לחזות. אבל זהו נושא נפרד.

המשך בירור מקור דברי הרמב"ם, בעניין שבט לוי שהם חיל השם, שנאמר ברכ' י"י חילו. לגיון של-מלך.

נמשיך בעניין שהזכרנו מקודם, לגבי שבט לוי, פָּרָךְ יְיָ חִילוֹ, ופָּעַל יָדָיו תִּרְצָה. מִחֵץ מִתְּנִים קָמְיוֹ, וּמִשְׁנָאֵיו מִן יְקוֹמוֹן [דברים ל"ג, י"א].

בזמנו [בשיעור מוצש"ק ראה התשפ"ה] הבאנו שאלה, לגבי מה שהרמב"ם אומר, כי שבט לוי נקראים 'חיל השם', שנאמר ברכ' י"י חילו. תמהנו על כך, ומפליא כי לא ראיתי אף אחד אשר עמד על השאלה הזאת, שהרי זהו איננו פשט הפסוק בכלל. 'חילו' זה לא חיל ה', זהו אינו הפשט שה' יברך את ה'חיל' שלו עצמו. אלא 'חילו' של-לוי. כמו ההמשך, 'ופועל ידיו תרצה', של-לוי. 'מחץ מתנים קמיו', של-לוי. אם כן, מדוע הרמב"ם מחזיר זאת כלפי [הקב"ה], שזהו 'חיל השם'?

ולא מצאתי אף אחד, שיפרש ככה את הפסוק. והרי נראה כי הרמב"ם אומר 'פשט', לא 'דרש'. וגם אין – לא מצאנו – מדרש כזה. אבל אולי נגיד, שהיה בפני הרמב"ם איזה מדרש כזה. אולי. מי יודע?

לגבי הערת מו"ר מדוע בשמים הסכימו עם המיעוט, הרי הדין תמיד – אחרי רבים להטות. נראה לי ליישב זאת על פי מה שכתב היערות דבש (ח"ב דרוש יג) וז"ל: ואמרו בגמרא רצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו, "שפרשו ממנו סנהדרין". ויש להבין מנא ליה, דלמא כפשוטו, כי מי גבר אפילו בתכלית שלמות היצירה, שלא יהיו מקצת אשר אין דעתם נוחה הימנו. משה בחיר ה' יוכיח, כמה רבו עליו והוציאו עליו דיבה כנודע. אבל הענין, כי אחרי רבים להטות כתיב, ומזה נלמד בכל דברים הן בדעות בני אדם שבטלות ברוב. והן בעניני תערובות טמא בטהור דחד בתרי בטילי וכו'. ואם כן אף בדעות בני אדם, אם הרוב מכריע, בטלים יחידים בדעתם, והוי כמו דעת הרוב. ואם כן עדיין הוי ליה למימר כל אחיו, כיון דמרוצה לרוב, ולכך הצרכו חז"ל לומר בפרישת סנהדרין, מטירדתו בדבר המלכות, ולא שייך כאן בטול. כי נגד סנהדרין לא שייך ביטול, ופשוט. עכ"ל.

אולם נראה לענ"ד דכל זאת בהניח שגירסת הגמ' הוא "שפרשו ממנו סנהדרין" – כמו שהובא בלשון היערות דבש לעיל, נמצא שהרוב הן דעת כל ישראל, נגד המקצת, שהם כל הסנהדרין. ואל תאמר שגירסת היערות דבש לאו בדווקא ולזאת כוונתו – "מקצת סנהדרין", דא"כ לא מובנים סיוס דבריו "נגד סנהדרין לא שייך ביטול". הרי מקור דין ביטול ברוב נלמד מסנהדרין. אלא ודאי שגירסתו בגמ' – "שפירשו ממנו סנהדרין", ועל כך כתב, שכל ישראל נגד כל הסנהדרין לא חשוב רוב דעות. אבל מה נענה אנן שהגירסא לפנינו הוא שפירשו ממנו "מקצת" סנהדרין, וא"כ חוזרת קושייתו.

ובע"כ שצ"ל כמו שתירץ מו"ר, שכאן לא היתה הכרעה הלכתית, שישבו הסנהדרין ודנו מה נעשה באחינו, ולפיכך לא שייך דין רוב דעות. ונראה דכוונת מו"ר, על דרך מה שאמרו בספרי כללי הפוסקים (ראה בקוטרס נהורא דיצחק עמ' לו בהערה אות ג') דלא שייך הליכה על פי רוב פוסקים אלא א"כ נשאו ונתנו בדין זה פנים אל פנים. ופשוט.

תלמידך חיב"א מני"ו.

ברוך יהיה, ולעולם יחיה. ברוב חיב"ה, בזה ובבא. אכן צריך חיפוש בעיון הדק היטב, אם אכן יש גירסא כזאת, ר"ל בלא תיבת מקצת. כי אפילו בדקדוקי סופרים על מסכת מגילה שם, לא הובאה.

בכל אופן, ידידנו הרב יואל צובירי הי"ו, אשריו ואשרי חלקו. כאשר אנחנו משאירים דברים תמוהים, הוא משתדל להיות 'צפנת פענח', לחטט בספרים ולמצוא, אולי בכל זאת ימצא תשובה. וברוך ה', הוא מצא.

וזה לשונו במכתבו אלי, לכבוד מוריני ורבינו הרה"ג ר' יצחק רצאבי שליט"א.

בשיעור מוצאי שבת פרשת ראה התשפ"ה, כת"ר הזכיר את הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל פרק י"ג הל' י"ב, למה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את השם ולשרתו וכו'. אלא הם 'חיל השם' [שבט לוי הם הצבא של הקב"ה], שנאמר בדרך י"י חילו וכו'. והרב שאל, מהיכן הרמב"ם הוציא זאת, שהם 'חיל השם'? הרי הפשט הוא, שהם חיל של שבט לוי. והרב הזכיר את הרדב"ז, שכתב שהוא מיושר דעתו וסברתו.

ולסיכום הרב כתב, שודאי מודה הרמב"ם שתיבת חילו קאי כלפי לוי עצמו. ורק כיון שהוא מפרש זאת במובן הרגיל, שהכוונה לצבא ממש. ולאפוקי ממה שתירגם האונקלוס חילו – נכסוהי. וכך ראיתי שתירגם יונתן בן עוזיאל, בריך ה' נכסוי דבית לוי. והרב ממשיך וכתב לאפוקי נמי ממה שפתר רב סעדיה גאון, 'אללהם פבארך פי גנדה'. כמו בפסוק פותח את ידיך שהבאנו שרס"ג מקדים פנייה להקב"ה, כך גם פה הוא מוסיף 'אללהם'. הכוונה, ה' תברך גנדה'. זה פירושו לתיבת 'חילו'. ומהי הכוונה?

הערה מהקהל: כמו 'גונדא דיליה'.

תשובת מרן שליט"א: יפה, אבל רס"ג זה בערבית. ברם האמת היא, כי הערבית והארמית בנ"ד, הם אותו הדבר. הרי השפה הארמית, היא אחות של עברית, והשפה הערבית היא בת אחותה [עיין בהרחבה בשיעור מוצש"ק ויחי התשע"א]. מלים רבות מתפרשות כאחת – בלשון הקודש, ובארמית, ובערבית – לפעמים האחד מפרש את השני. אכן דברך נכונים. המלה 'גונדא', מצויה הרבה בגמרא ובמדרשים ובזוה"ק, 'גונדא דיליה', החיל שלו, המחנה שלו.

והביא את פירוש הנוה שלום דהיינו 'תומכיו ועוזריו'. וסיים הרב, הלכך, הגם שתיבת חילו קאי כלפי לוי, מ"מ מהא גופא שהכתוב קראם בשם חיל, למד הרמב"ם ולימד אותנו שהם חיל ה'. ורציתי לומר לכת"ר, מה שמצאתי בעניין זה.

כת"ר הביא את רבינו סעדיה גאון, עם הפירוש של הנוה שלום. אולם ראיתי בס' דרך הקדמונים, שחיברו – זהו אחד מידידנו היקרים בירושלם עיקו"ת – הרה"ג משה הי"ו, בן הרב יוסף פתיחי. ב"ה יש לו ביאורים סביב תפסיר רס"ג והר"א בן עזרא, על התורה, ועל ספר תהלים, לפענח את ה'סתומות' שלהם.

והוא תרגם כך, 'אללהם פבארך פי גנדה – אנא ה' ברך את חייליו [ראה קידושין דף סו: וירושלמי יומא ב' ג'] עכ"ל. מפירוש זה משמע, שהוא קורא להם – לשבט לוי – חייליו, וזהו חיל השם. וכך הבין הרמב"ם.

וכן מופיע בתרגום ירושלמי, ברך י"י חילו – תרגם בריך השם חילות שבטא דלוי. א"כ רואים שהירושלמי תרגם לא כאונקלוס ולא כרבינו יונתן בן עוזיאל.

אמנם עדיין הדבר אינו עונה על שאלתנו. כי כאן מדובר על 'חייליו' של שבט לוי, ואילו הרמב"ם מדבר על 'חיל השם'. זה שמדובר בחיילים של צבא, בסדר. לפרש זאת במובן של צבא, זהו אכן קצת חידוש, שהרי האחרים אינם מפרשים כך, אבל לדידיה פירושו חייליו של שבט לוי. גם כפי הפשט.

אבל העיקר הוא בהמשך מכתבו וז"ל, דבר נוסף, מהיכן למד הרמב"ם ששבט לוי חיל השם.

ראיתי בס' קרית מלך מאת הגר"ח קניבסקי, ציוני מקורות על פסקי הרמב"ם, שכתב ששבט לוי נקרא חיל השם.

המקור שהביא, הוא ממדרש רבה במדבר [פרק א' ס' י"ב] וז"ל, דבר אחר, אך את מטה לוי לא תפקוד, למה לא נמנו עם ישראל. אלא, שבטו של-לוי, פלטינין היו. הם היו אנשי הפלטיין, אנשי היכל המלך.

משל למלך שיש לו לגיונות הרבה, ואומר לפרופסיטוט [הגדול שבשרים] לך מנה את הלגיונות, חוץ מן הלגיון העומד לפני. לפיכך אמר לו הקב"ה למשה, אך את מטה לוי בתוך בני ישראל, אין אתה מונה אותן. אבל לעצמן, מנה אותן. שאין שבחו של מלך שימנה לגיונו עם הלגיונות. לפיכך נמנו ישראל לעצמן, ושבט לוי לעצמן.

רואים מפורש, ששבט לוי הם נקראים לגיון של השם. הם 'חיל השם'. וכמו שהרמב"ם כתב, ששבט לוי הם חיל השם.

שערי יצחק – השיעור השבועי

בשלחן ערוך המקוצר, הלכות תפילה [סימן י"א סעיף י"ח] כתבתי בס"ד בזה"ל, כל אשה חייבת בתפילה, דהיינו לומר בלשונה דברי שבח לבורא עולם, בקשה ותחינה, פעם אחת ביום. ובזמנינו שיודעות כולן לקרוא, טוב שתאמרנה מתוך הסידור – בדורות שעברו התפללו בע"פ, משא"כ כיום – לכל הפחות את ברכות השחר, ותפילת שמונה עשרה שחרית או מנחה (או ערבית). וכן טוב לומר מקרית שמע, לכל הפחות את הפסוק שמע ישראל וגו', כדי לקבל עול מלכות שמים.

ואף על פי שהן פטורות מברכות התורה, ופרשיות הקרבנות, וכיוצא בהם, מכל מקום אשה שחפצה לומר אפילו כל נוסח התפילות והברכות כמו האיש, ואפילו תפילת מוסף, רשאית ותבוא עליה ברכה (ובתנאי שלא יתעכבו על ידי זה צרכי בעלה ובני ביתה).

מבואר שאם רצונה לומר, היא יכולה לומר אפי' את ברכות התורה.

נפלאתי והשתוממתי כשהראה לי אברך אחד – הוא הרה"ג ישראל בידה שליט"א – מ"ש ידידנו הרה"ג יונתן גרשוני הי"ו – מחבר הקונטרס דרך סלולה וכו' – בקונטרס בית עזריה [חלק ראשון, דף ט"ז] בזה"ל, נשים לא יברכו ברכות התורה (בית תפילתי פ"ה הערה ק"ח). וביקש לשמוע חוות דעתי הענייה על כך.

ראיתי שם [בהערה 6], שהוא מביא תחילה כי כמעט כל הרבנים התימנים בזמנינו, פסקו כפי שאנחנו כתבנו, חוץ מאחד.

וזה לשונו שם, השו"ע (סימן מ"ז סעיף ד') כתב בזה, שנשים יברכו ברכת התורה. ובטעם הדבר, הביא מהרד"ם (בשתילי זיתים סקי"ח) את דברי המג"א (סקי"ד, וכן הוב"ד המג"א בבית"ל), דחייבות ללמוד דינים שלהן (פירוש, הדינים הנוגעים אליהן, כגון הלכות שבת, ואיסור והיתר, ונדה, וחלה), וליזהר במצוות לא תעשה. שאם לא ילמדו, היאך ידעו. וע"ז הן מברכות.

ואע"פ שנשים פטורות מת"ת, ואמרו חז"ל בסוטה דף כ"ו ע"א שכל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, ה"מ בתורה שבע"פ, אבל תורה שבכתב אינו כמלמדה תפלות. ומ"מ חייבות ללמוד דינים השייכים לאשה, כמבואר ביו"ד סימן רמ"ז ס"ו עיי"ש, ז"ר) ו(עוד טעם אחר למה נשים מברכות, משום ש) חייבות לומר פרשת הקרבנות, כמו שחייבות בתפילה.

בברכת התורה

יואל צוברי ס"ט, רמת השרון.

יפה מאד. יישר חיליה לאורייתא. גם רש"י שם כותב בזה"ל, כדאי הוא לגיון של מלך, שימנה לבדו.

שבט לוי נקרא, 'לגיון של מלך'. מה הפירוש 'לגיון'? מבואר בספר הערוך, שזה מחנה צבא. הצבא של מלך.

גם בעל מדרש הגדול [במדבר שם, דף י'], הביא דברים שהם כמעט חופפים לענייננו. רואים כי דברי הרמב"ם בנ"ד, ריחפו לנגד עיניו.

וז"ל מדרש הגדול שם, לא תמנה אותם בכלל ישראל, לפי שאינן יוצאין בצבא ולא עורכין מלחמה ככל השבטים, מפני שנתקדשו לעבודת השם. וכשנמנו במקום אחר, לא נמנו במניין ישראל מבין עשרים. ועוד, לא נמנו אלא כדי לפדות בהן בכורי ישראל. לכך נאמר, ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל.

למעשה, זאת רק חצי תשובה. אכן זה מאיר את העניין, דהיינו מה שהרמב"ם הגדיר את שבט לוי – ואח"כ את 'כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה', כי גם הוא נחשב 'שבט לוי' – שהם נקראים בשם 'חיל השם', זהו בעצם מדרש מפורש, שהם 'לגיון של מלך'. הם הצבא של מלך.

ואם כן כיום, בני הישיבות יצ"ו והאברכים שליט"א, הם ה'לגיון של מלך'. 'חיל השם', הם עומדים לפני ה'. והקב"ה דואג וידאג להם.

ברם, הם לא פירשו כך את הפסוק 'ברך יי' חילו'. להגיד כי 'חילו' היינו חיל השם, את זאת המדרש לא אומר. לא כתוב כך במדרש. את הדבר הזה, רק הרמב"ם אומר.

השאלה שלי היתה, היכן כתוב שזהו הפשט של פסוק, 'חילו' – חיל השם. את זאת עדיין לא מצאנו. מה שהם 'לגיון של מלך', זהו אכן דבר נכון, כך חז"ל אמרו במדרש. ישנו מקור, לרעיון של 'רמב"ם'. אבל לא שזהו פשט הפסוק.

דין נשים בברכות התורה, שלושה נימוקים שהן יכולות לברך ברכות התורה אף לדידן, דלא כמובא בקונטרסים בית עזריה, בשם ספר בית תפילתי.

וכן העלה למעשה בספר עריכת שלחן סי"ז, בדברי השו"ע ומהרד"ם, שנשים מברכות ברכה"ת וכו'.

והגר"י רצאבי כתב (שו"ת עולת יצחק ח"א סימן קס"ו אות ג') שנשים לא היו אומרות ברכה"ת, דלא כהשו"ע וכו' – אמותינו לא אמרו – מיהו בזמנינו שהנשים יודעות להתפלל, מתוך שלומדות בקטנותן בבתי הספר לקרוא ולכתוב, אם רוצות לומר הכל, ואפילו ברכה"ת, אין קפידא. דלא מנעו אלא ברכות שיש בהן נוסח וציונו, משא"כ אלו שאין אלא שבח וכיו"ב וכו'.

לאשה אסור לומר רק ברכה שיש בה נוסח וציונו, מכיון שהיא איננה מצווה. כגון אם רצונה לשבת בסוכה, יש לה מצוה, וכן אם רצונה לשמוע שופר, יש לה מצוה, אבל אינה יכולה לומר וציונו לשמוע קול שופר, או וציונו לישוב בסוכה, כי היא לא מצווה. וכן וציונו לגמור את ההלל. ככה אנחנו פוסקים, כפי שיטת רבינו הרמב"ם, ומרן הש"ע. דלא כרבינו תם.

מנהגינו דלא כמנהג האשכנזים, הסוברים כי למרות שהאשה אינה מצווה לשבת בסוכה – הם מודים שהיא אינה חייבת – אבל וציונו זה לא חוזר עליה, אלא על כלל ישראל. הקב"ה צוה את כל עם ישראל. כך היא השיטה שלהם. זהו התירוץ שלהם. אבל אנחנו, איננו סוברים כך.

גם בשו"ע תימן (סכ"ב) כתבו, שהנשים רשאות לברך ברכה"ת בשם ומלכות וכו'.

והר"א רמתי כתב (בית תפילתי פ"ה סע"ח), שאין לאשה לברך ברכה"ת. וביאר (הערה ק"ח, ובסוף הכרך בחלק הביאורים סימן ב' אות ז'), שהגר"א (כנ"ל) הקשה על השו"ע (כנ"ל). ולדבריו דוקא לפי מנהגם שנשים מברכות על מ"ע שהז"ג יכולות לברך, אמנם לפי פסק השו"ע שאסור, היאך יוכלו לברך ברכה"ת).

הגר"א אומר, כי כיון שהאשה אינה חייבת בלימוד תורה, כפי שהפסוק צווח ואומר זלמדתם אותם את בניכם לדבר בס', ולא את בנותיכם, אם כן מה שהנשים מברכות ברכה"ת זהו כפי שיטת רבינו תם, שהנשים יכולות לברך אפי' על מצוות עשה שהזמן גרמא, לפי שיטתם, אבל לא לפי שיטתנו. ולכן הוא חולק על מרן הב"י. יוצא שלפי שיטתנו אי אפשר לברך, אלא רק לפי שיטת האשכנזים. לפי הגר"א. ההסבר אינו בגלל שהן חייבות ללמוד

את הדינים שלהן, כי הן לא חייבות ללמוד את הדינים שלהם.

ובהמשך מובאים דברי שו"ת חקרי לב, להרב היר"ת, הוא הגאון רבי יעקב רפאל חזן, שהוא ג"כ אומר [בסימן י'] שלכן אין על מה לסמוך לומר את הברכות הללו. הוא ג"כ לא מסכים לכך. וז"ל שם, ובשו"ת חקרי לב (סימן י') הוסיף להקשות (אף לשיטתם) ממ"ש הרא"ש בשם ר"ת, דמה שאמרו הכל עולין למניין ז' ואפילו אשה ואפילו קטן אעפ"י שאינם במצות ת"ת, משום שס"ת לשמיעה עומד, ואין כאן ברכה לבטלה כיון שאין מברכין אשר קידשנו במצותיו וציונו, אלא אשר בחר בנו. ומשמע מדברי ר"ת, שאין הנשים רשאות לברך אלא ברכת אשר בחר בנו, ולא אשר קידשנו במצותיו וציונו על ד"ת.

כתוב שאשה יכולה לעלות לתורה, כך מצד הדין, רק מפני כבוד הציבור לא עושים זאת. מעיקר הדין, היה צריך להיות מותר. לכאורה, למה הדבר מותר? כיצד היא תברך, אשר בחר בנו? אלא התשובה, כי היא לא מברכת אז לעסוק בדברי תורה, או על דברי תורה, אלא היא מברכת 'אשר בחר בנו מכל העמים', והדבר אכן מתאים גם לה.

[לגבי הגר"א שחולק בזה על השלחן ערוך, גם אליבא דהגר"א יכולות לומר את שתי הברכות האחרונות, דהיינו הערב נא וכו', ואשר בחר בנו וכו', שהרי לא נזכר בהן וציונו. לפי ששלושת הברכות הללו, אינן מעכבות זו את זו, כמתבאר מן הגמרא ברכות דף י"א ע"ב. והיינו לדין שהערב נא וכו' ברכה בפני עצמה היא. ולדעת הסוברים שהערב נא תשלום ברכה ראשונה, יכולות לומר את הברכה האחרונה.

ולעניין מה שהיא מברכת אשר בחר בנו, דבר זה תלוי בפלוגתא דרבוותא. דלמאן דאמר קטן אינו עולה ראשון (ואנן לא קיימא לן הכי), ממילא הוא הדין לאשה. והרי בזמן שנשנה בברייתא דין זה שאשה עולה למניין הקרואים, רק הראשון אמר ברכת אשר בחר בנו, והאחרון ברכת אשר נתן לנו. ונמצא שהאשה גם אם היתה עולה לתורה, לא היתה מברכת אשר בחר בנו, אלא אשר נתן לנו, אם היתה האחרונה. ולא זכור לי שיש דעה שקטן אינו עולה אחרון. איתמר.]

ועוד כתב, דמגמרא (סוטה דף כ"א ע"א) מוכת, שאין הנשים חייבות ללמוד אפילו הדינים

לחוש בזה לברכה לבטלה. וכן מסר הגר"ע בסיס, שנשים לא יברכו ברכה"ת. ע"כ מבית תפילתני. כך המסקנא שלו.

נראה לי, כי הדבר אינו מכוון להלכה ולמעשה. ונסביר בס"ד שלושה נימוקים לכך.

דבר ראשון, צריכים להבין את דברי החיד"א הללו – מה שהוא הביא – בספרו יוסף אומץ. ואיך לקחת זאת לענייננו.

לגבי החקרי לב, זאת אמת. אכן כך גם החקרי לב סובר, כי אין להם על מה שיסמוכו לברך, אפילו לפי רבינו תם. אבל החיד"א בספרו יוסף אומץ [סימן ס"ז], עונה על כל הטענות שלו.

וזה לשונו שם, ונראה ליישב דעת ר"ת ומרן, ומריש הוה אמינא, דהגם דהתוס' והרא"ש נאמר דסברי דנשים אין מברכות ברכת התורה, אפ"ה פסק מרן כדברי האגור, דנשים מברכות ברכת התורה. והיה טעמו, שזה מנהג קדום מקדם קדמתה – כאן כתוב נכון – ונתפשט בכל ישראל, בכל המקומות, דנשים מברכות ברכת התורה. ולכן פסק כן. ולא משום דעת האגור לחוד, רק דכן המנהג בכל מקום, והקבלה והמנהג עמודי ההוראה כמ"ש הרמב"ם, והנשים קיימו מה שקיבלו כבר בדורות ראשונים. וזהו דרך כלל.

ישנה מסורת בעם ישראל. הרמב"ם כותב בהל' שמיטה ויובל [פרק י' סוף הל"ו], לגבי דבר שהוא במסורת, מנהג וכו', בזה"ל, שהקבלה והמעשה, עמודים גדולים בהוראה, ובהם ראוי להיתלות יעו"ש.

[כבר כתב מעכ"ת במקום אחר, שאצל הספרדים הנשים לא בירכו אפילו ברכות שחייבות בהן. ואם כן נראה שהחיד"א דיבר על ארצות מסוימות שהנשים היו יודעות לברך, אי נמי על נשים מסוימות שהיו יודעות לברך. איתמר].

ועתה איישוב הכל.

דמוכרח דסברי הראשונים, דנשים צריכות ללמוד הדינים שלהם, כמ"ש האגור משם סמ"ג. וכן כתב מרן בפשיטות בבית יוסף י"ד סימן ש"מ בתחילתו, גבי העומד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע וז"ל, וגם למ"ש רש"י פרק ר"א שאין לך ריק שבישראל שאין בו תורה ומצוות, הא אשה איתה במצוות, וגם בתורה איתה, שצריכה ללמוד מעשה המצוות שהיא חייבת עכ"ל. הרי שכתב מרן בפשיטות, דאשה צריכה ללמוד מעשה

השייכים להן. דאיתא התם, דאם יש לה זכות לסוטה, תולה לה זכותה. ושאלו שם, זכות דמאי? אילמא זכות דתורה, הא אינה מצוות ועושה היא וכו'. אלא לעולם זכות דתורה, ודקאמרת אינה מצוות ועושה, נהי דפקודי לא מפקדא, באגרא דמקרינ ומתניין בנייהו, ונטרן לגוברייהו עד דאתו מבי מדרשא, מי לא פלגאן בהדייהו ע"כ. ואם איתא דנשים חייבות ללמוד ההלכות השייכות להן, מה מקשה הגמרא שאינה מצווה, הרי מצווה ללמוד אלו ההלכות ע"ש.

ובכל תפוצות ישראל בכלל ובתימן בפרט, הדבר ידוע שלא היו הנשים לומדות תורה, ואף לא דינים השייכים להן. מה שנראה בבירור, כי חכמי ישראל תפסו לעיקר כמ"ש מהרי"ל (בשו"ת ח"א סימן קצ"ט) דאין ללמד הנשים תורה כלל, ושרשי המצוות וכללותיהן בדיהן עפ"י הקבלה מאביה ואמה, ובספק שואלים מורה הוראה. ולא סבירא ליה כהסמ"ג, ואף לא כמהרי"ל. וממילא אין צד לומר שיברכו ברכה"ת.

ועוד, שכ"כ החיד"א (יוסף אומץ), דאף דמדברי ר"ת נראה דאינן רשאות לברך ברכה"ת זולת ברכת אשר בחר בנו, מ"מ השו"ע הסתמך ע"ד האגור כמובא בב"י, מטעם שהוא מנהג קדום מקדם קדמתא.

דרך אגב, זאת טעות לכתוב קדם 'קדמתא', באל"ף. ראיתי שיש עוד שכתבו 'קדם קדמתא', עם אל"ף בסוף. אולם צ"ל 'קדם קדמתה', בה"א. וקריאתה מלרע. זהו מלשון הפסוק בספר ישעיה [כ"ג, ז'], מימי קדם קדמתה. דהיינו, קודם של קודם.

ונתפשט בכל תפוצות ישראל, והקבלה והמנהג הן עמודי ההוראה ע"ש.

ואם נכון הדבר, אם כן מלבד מה שעצם מנהג זה צ"ע, מ"מ ודאי דבמקום שלא נהגו, אין להן לברך (וכבר מצינו כיו"ב בדברי מהרי"ן בתחילת סדר אגד"פ ועוד מקומות, שכתב על השו"ע, שכיון שכתב מנהג מקומו ואנן לא נהגינן, א"כ אנן בדידן). ואף בזמן הזה, שלומדות בבית ספרן חומש ונביאים עם פירש"י ושאר ראשונים, וכן פרקי אבות, והלכות תפילה וכיו"ב, אינן חייבות בברכה"ת. שכן הגר"א והברכ"י בשם המאירי והחקרי לב, הוכיחו דנשים מופקעות מעצם החיוב ללמוד, וממילא אין יכולות לומר וציונו, ואף יש

המצוות שהיא חייבת. ודייק לומר 'מעשה המצוות', כלומר שלא תוכל ללמוד כי אם דינים, כמו הרמב"ם, שמשם תדע עיקרי קיום המצוות. וזה אינו בכלל 'כאילו' מלמדה תפלות, דקאי על תורה שבע"פ, דאינו אסור אלא גמרא, וכיוצא בה, שיש בה עיון וחכמה, דיש לחוש שתיכנס ערמה בלבה, ודעתן קלה, ותבא לקלקל.

אבל פשטי הדינין – הלכות פשוטות – שאף שלא תדע טעמן ולא תבין בריין של-דברים, הא מיהא תדע כללי עיקרי הדינין, זה מותר וצורך.

היא איננה חייבת להבין את הסיבה ואת הטעם, ואדרבה לא כדאי שהיא תבין, כי תגיע למסקנות לא נכונות. אבל העיקר שהיא יודעת את עיקרי הדינים.

והוא קיל מתורה שבכתב – שמותר לה ללמוד – כי מתורה שבכתב לא נודע הדינין. מהתורה היא לא תדע מה לעשות. א"כ ההיפך, כאשר היא לומדת תורה, היא לומדת בלי תכלית למעשה. משא"כ כאן – תורה שבע"פ – היא לומדת מה לעשות.

ונמצא שלומדת ללמוד תורה. ואי שרינן לכתחילה, תבא ללמוד תורה שבע"פ.

הוא מדבר על הדורות שלהם בזמנם, שלא היה צורך שהנשים ילמדו. כידוע, גדולי ישראל בדורות האחרונים ממש, ראו כי חובה שהבנות ילמדו בבית הספר. חכם אחד אמר לחולקים, מה אתם אומרים? כי מי שמלמדה תורה, כאילו מלמדה תפלות? שאני זמנינו, שאם הן לא ילמדו, אז זה יהיה 'בודאי' מלמדה תפלות. לפי מצב הדורות שלנו, גדולי ישראל – ובראשם החפץ חיים – 'התירו' פרושים את הדבר, כי הן חייבות ללמוד תורה ומוסר, שתיכנס בהן יראת שמים. כי אם לא, אזי ח"ו הן ילכו וילמדו דברים אסורים. זה התחיל בקהילות ישראל שבאירופה, לפי המציאות, וכיום זה שייך בכל קהילות ישראל. הנני אומר זאת ב'סוגריים', רק אגב אורחא.

ומשום הכי לא תלמוד תורה שבכתב. אף שמתורה שבכתב לא תיכנס ערמה בלבה, ולכן אם למדה תורה שבכתב, לא הוי כמלמדה תפלות וכו'.

ובהמשך אומר החיד"א, כי זה לא שהן חייבות לברך ברכות התורה, אלא שהן רשאות. אל תבין שהן חייבות. רק אם היא רוצה. היא לא חייבת.

וזה לשונו שם, ולא כתב 'חייבות' כמ"ש האגור, ולא 'מצוה לנשים' כמ"ש הרב דרישה, רק כתב 'דשייכות בד"ת וכו'. והא"י לישנא טפי מעלי, דאין חייבות ואינו מצוה להם מצד ת"ת, רק שייכות – יש להן קשר ושייכות לעניין – ושרי להו ללמוד פשטי הדינין כמ"ש לעיל, לדעת עיקרן וכללותן לבד, כדי שידעו לקיים. ובזה לבד, נמצא דיש להם שייכות בתורה, ושרי להו לברך.

הן לומדות את ההלכות, בכדי לדעת את המצוות. א"כ נכון שישנם כמה ראשונים שחולקים על ר"ת, אבל מה שמרן פסק הוא מתוך.

הוא אומר, 'אין חייבות, ואין מצוה להם, מצד תלמוד תורה'. נכון שאנחנו יודעים, כי האשה אינה חייבת ללמוד תורה, אבל לדעת את הדינים היא צריכה. אם היא כבר יודעת אותם בקבלה, מאביה או מבעלה, אזי הדבר מספיק. אבל בתלמוד תורה, היא אינה חייבת.

הבית תפילתי בא וטוען, טוב, הם נהגו ככה, אבל בתימן לא נהגו.

ברם התשובה לכך היא, נכון שבתימן לא נהגו כך, אבל וכי רק את זאת לא נהגו? וכי את ברכת אשר יצר וכו', הן היו נוהגות לברך? וברכות השחר? על ברכים ורעמים, הן בירכו? את כל הברכות הן לא בירכו. מה שהן מברכות, זה רק את ברכות הנהנין. כגון שהכל וכו', בורא פרי העץ. להדליק נר של שבת. אבל אפילו ברכת המזון, הן לא בירכו. א"כ מה מקום יש לבוא ולהגיד, כי בנדון דידן התימנים הם שונים, מכיון שבתימן לא נהגו?

החיד"א אכן אומר, שכך נהגו. בסדר. אצלם נהגו. משא"כ אנחנו שלא נהגנו. כפי שהוא הביא מדבריו ממהרי"ץ זיע"א באגד"פ, כי השלחן ערוך כתב כפי מנהג מקומו. א"כ ה"ה בנד"ר, הש"ע כתב כפי מנהג מקומו.

ברם, לא זאת הנקודה. אלא הנקודה היא, איך להבין? האם הנשים חייבות ללמוד את הדינים שלהן, או שאינן חייבות. א"כ מכך שנהגו זאת בקהילות אחרות, רואים שפסקו כי הן חייבות ללמוד את הדינים שלהן. על הדבר הזה, אשר שנוי במחלוקת, על כך אין לנו ראיה מן המנהג שלנו, האם הן חייבות ללמוד, או שאינן חייבות, רק העיקר שיראו 'הלכה למעשה'. לא בתורת לימוד. ישנה בכך מחלוקת. י"א כך, וי"א כך. מהו המנהג? אינני יודע. ואין הוכחה מכך שהן לא בירכו, כי

שערי יצחק – השיעור השבועי

שאלתי לדודתי אחות זקנתי אם אבי, מרתא ברכה הי"ו, באיזה גיל לימדו את הבנות נוסח הברכות. ואמרה לי, מאז שהתחלנו לדבר. איתמר.

ממילא, מה שלא נהגו, אם נדון לפי מה שלא נהגו בעבר, אזי הן לא נהגו לברך את רוב ככל הברכות. משא"כ בזמנינו, שהן בלא"ה לומדות ומברכות.

ישנה הוכחה, שפסקו – כך הש"ע פסק – שהנשים חייבות ללמוד את הדינים שלהן, וא"כ שייך שהיא תברך ברכות התורה, מותר לה לברך ברכות התורה, אם היא רוצה היא יכולה לברך, אבל היא לא חייבת לברך אותן.

אם כן, מדברי החיד"א לומדים רק את השורש, את ההבנה בשורש הדין.

שאלה מהקהל: אבל מה שפסק מרן הוא מכח מנהגם שנהגו הנשים לברך כמ"ש החיד"א.

תשובת מרן שליט"א: לאו דוקא בגלל זה. הרי כבר הביא החיד"א שבמורה דעה כתב בבית יוסף בפשיטות דאשה צריכה ללמוד מעשה המצוות וכו' כדלעיל ד"ה דמוכרח.

אין שום מצוה להרבות חילוקים בינינו לבינם. ואם אין הוכחה ברורה שמנהגינו שונה, יכולים לקבל כיום מה שכבר הוכרע ע"י גדולי ישראל בשאר קהילות ישראל, מאי דלדין לא היה צורך בעבר להכריע.

*

בארץ תימן, כמעט כל הנשים לא ידעו לקרוא ולכתוב. אבל מצד שני, היראת שמים שלהן וכו', הדור שלנו אינו מגיע בכלל לקרסוליהן. אבל, היו גם אז נשים חכמות. היו נשים שוחטות. יודעות הלכות שחיטה בע"פ.

ואחת מהן היא אשתו בזיווג שני של מהר"ר יוסף ב"ר שלמה משרקי זצ"ל, אבי זקניה של אמי הי"ו, שהיה מצאצאי מהרד"ם בעל שתילי זיתים ומחכמי הישיבה הכללית בעי"ת צנעא, וגלה לעיר שבאם (עיין דברי חפץ גליון י"ח דף ט' ד"ה התשובה). אשתו זו שהיו קוראים לה בְּנֵת אֶלְכָּהֵן, היתה שוחטת, וידעה בעל פה את הלכות שחיטה להרמב"ם. אגב, ר' סעיד בנו של מהר"ר יוסף, לא היו בניו מתקיימים. וכשהיתה אשתו הרה ללדת את זקני אבי אמי, קנתה ממנה בנת אלכהן את העובר בדמים יקרים, כסגולה שיחיה. איתמר.

למשל, כמה"ר בניה הלוי הסופר, היתה לו בת שהיתה סופרת. הרי רבים מבני משפחתו היו סופרים, אזי גם היא היתה סופרת. ישנו תאג, שהעידו עליו – כך העיד בעל אבן ספיר, וגם

בלאו הכי את כל הברכות הן לא בירכו. אפילו ברכת המזון הן לא בירכו, בתורת נוסח ברכה.

עמדנו על כך בס"ד בהרחבה בזמנו בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ הלכות תפילה [דף ר"ג], להסביר את העניין הזה, איך זה שהנשים אינן מתפללות?

כך כתבתי שם, ובזה עלה בידינו טעם כעיקר למנהג הנשים במקומותינו שאינן מתפללות לעולם שמונה עשרה, או ברכות השחר (עיין לעיל ד"ה ומש"כ), דהוא נכון על פי ההלכה וכו'. כשהן אומרות בקשה בבוקר, הן יוצאות בכך יד"ח. והסברנו שם גם את עניין ברכת המזון. כי לכאורה, הרי הן חייבות בברכת המזון, א"כ הא כיצד הן לא בירכו ברכת המזון? ביארנו שם, כי זאת כיון שמן התורה אין נוסח קבוע לברכת המזון, ואם אין לה – כגון בארץ תימן – בעל או מישהו, שהיא תוכל לשמוע ממנו את הברכה, אזי היא היתה אומרת מעצמה שבחים להקב"ה, אחרי האוכל. כי מעיקר הדין, אין נוסח ברכה. כמו [המובא בגמ' במסכת ברכות דף מ' ע"ב, לגבין מנימין רעיא, שאמר 'ברוך רחמנא מריה דהאיי פיתא'.

[עניין מנימין רעיא בריך רחמנא וכו' אינו דומה למנהג הנשים בקהילותינו, דהתם יצא רק ידי חובת ברכה ראשונה, דהיינו ברכת הון. וגם אמר תיבת רחמנא, שהיא במקום הזכרת השם, לפי שכל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. כמבואר כל זה בגמרא ברכות דף מ' ע"ב. ולפוס מאי דקיימא לן כל ברכה שאין שם ומלכות אינה ברכה, צריך שיאמר בריך רחמנא מלכא כידוע. אבל הנשים הרי אומרות נוסח קצר במקום כל שלוש או ארבע ברכות של ברכת המזון, וגם אין בנוסחתן (שם ו) מלכות. ובלאו הכי הרמב"ם לא פסק להיא דמנימין רעיא, וכמו שביאר מהר"ח"כ בשם טוב פרק א' מקרית שמע הלכה ז' ד"ה כללו, ופרק א' מברכות הלכה ו', ופרק י' הלכה ח' ד"ה צריכין להודות. אלא טעם אחר יש למנהג הנשים בקהילותינו, וכפי שהביא מעכ"ת מבארות יצחק. ולפי טעם זה, אין צורך בשם ומלכות, ולא בשלוש או ארבע ברכות. איתמר.]

כך גם היא, אומרת שבחים להקב"ה אחרי האוכל, ומן התורה יוצאים בכך יד"ח. וכיון שללמוד את הנוסח, לא ניתן היה ללמדן, מכיון שהן לא למדו כלום, א"כ הן יצאו יד"ח מעיקר הדין. המנהג הוא מיושב עפ"י ההלכה. משא"כ לגבי נוסחאות של ברכות.

ודוקא צ"ל נוסח ארוך, אי אפשר היה ללמד אותן. שהרי לימדו אותן ברכות קצרות שחייבות בהן. אגב,

מה שאמרנו מקודם, זהו נימוק אחד, להסביר את העניין הזה.

*

ידידנו הגר"ד – רבי דוד – יוסף שליט"א, הראשון לציון, בספרו הלכה ברורה חלק ג' [אוצרות יוסף סימן כ"א, דף צ"ה] הוסיף חיזוק, לדברי החיד"א ביוסף אומץ שהבאנו.

וזה לשונו שם, יש להביא סיוע לדברי מרן החיד"א הנ"ל, ממה שכתב הב"ח [סימן מ"ז] בשם מהרש"ל בהגהותיו, שהנשים מברכות ברכות התורה, שהרי אם לומדות בעצמן מקבלות שכר כמי שאינו מצווה ועושה, ושכן מצא כתוב בשם הראב"ד. ע"ש. וידוע שהראב"ד סובר שאין הנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, וכמו שכתב בהדיא בפירושו לתורת כהנים [פרשתא ב' אות ב']. ע"ש. ואף על פי כן פסק שמברכות ברכות התורה, ובעל כרחך היינו משום שצריכות ללמוד הלכות המצוות השייכות בהן.

בהמשך [בדף צ"ו], הוא מביא נימוק נוסף, עפ"ד הגר"ח מבריסק. וז"ל, והגאון רבי יצחק זאב מבריסק, בחידושו על הרמב"ם [פרק י"א מהלכות ברכות הלכה ט"ז] כתב בשם אביו הגאון רבי חיים מבריסק, שהטעם שהנשים מברכות ברכות התורה – הוא אומר טעם חדש – לפי שברכות התורה לא נתקנו על קיום מצות תלמוד תורה בלבד, אלא הוא דין מיוחד שהתורה צריכה ברכה, וכמו שלמדו בגמרא [ברכות דף כא.].

מהפסוק כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו. מן הפסוק הזה, למדו זאת. לדעת הרמב"ם זאת רק אסמכתא, אולם ישנם כאלה שלמדו – כך שיטת הרמב"ן – כי זה מדאורייתא. אנחנו פוסקים, שזה מדרבנן. עכ"פ ישנו פסוק, כי שם י"י אקרא, הבו גודל לאלהינו. וכמו שביאר הר"ד אבודרהם [בדף י"א] כי התורה נקראת שם ה', לפי שהיא מלמדת כבוד שמו יתברך.

ואם כן, אין דין זה שייך למצות תלמוד תורה כלל, רק שהתורה עצמה טעונה ברכה. ולכן, אף על פי שהנשים פטורות ממצות תלמוד תורה, מכל מקום אינן מופקעות מעצם החפצא של נתינת התורה לישראל.

הדבר אינו קשור לגברא, אלא לחפצא.

ולימוד שלהן הוי בכלל תורה. ולכן שפיר יש להן לברך על לימודן, כיון שלא באנו על כך מכח קיום מצות תלמוד תורה כלל. ע"כ.

אנשים אחרים אשר ראו את התאג הזה בכניס בית שייך – היא כתבה תאג שלם, כמו האחים שלה שכתבו. ואומרים שהוא היה יפה, כתיבה מיושרת ומצויינת. מומחית. והיא כתבה בסוף כהאיי לישנא, 'מרים בת בניה הסופר. ואל יאשימני המעיין אם ימצא טעות, כי אשה מינקת אנכי'. היא היתה עסוקה, טרודה.

אבל עכ"פ היא כתבה תאג. ומסתמא עוד ספרים. זה לא דבר פשוט, לכתוב תאג. והרי ישנה שם גם מוסרה וכו'. צריך חכמה רבה ואומנות גדולה לכך.

[ידידנו הרה"ג אח"כ שליט"א הוסיף כאן, כיון שיש מי שהכחיש מה שסיפרתי לו כי אבא מארי זלה"ה ראה את התאג הזה, שהדבר לא יתכן (איני יודע מדוע לא יתכן), על כן שאלתי את אחיו דודי ר' יוסף ז"ל האם ראה תאג זה, ואמר לי, בודאי, הוא היה נמצא בכניס בית אלשיך אשר התפללנו שם. וכן שמעתי מפי זקן מופלג שהיה גר בעיר שבאם ונכנס כמה פעמים לעי"ת צנעא, שראהו שם והתפעל מיפיו. אבא מארי זלה"ה סיפר שהיו בו עיטורים צבעוניים (ויש עוד תיגאן כך. יב"ן). ועוד אמר שהיה כתוב שם, אל תשיתו עלי אשמה. ובאבן ספיר דף ק"ב ע"א ד"ה ספרי, אל תשיתו עלי חטאת עכ"ל נר"ו. וישר חיליה].

כמור"כ למהר"ש שבזי זיע"א, היתה לו בת חכמה, מלומדת. כמדומני שמה היה שְׁמָעָה [עיי' במבוא לחמדת ימים מהדורא חדשה דף כ' והערה נ"ה, ובקובץ [רבי] שלום בן יוסף שבזי דף י', ועוד. איתמר], והיו קמים תלמידי חכמים לכבודה.

אינני יודע, האם הן בירכו ברכות התורה, או שלא בירכו. אין לנו ידיעה, מה הן עשו בפועל. אבל בכל אופן, ישנו שלחן ערוך, ושם נפסק ככה להלכה. ומסתברא שכך עשו.

למה"ר שלמה אלקארה זצ"ל, תלמידו של מה"ר יוסף אלקארה, שהיה תלמיד של מהר"י"ן, לא היו לו בנים, אלא רק בנות. ושתן בנות מתוכן, היו מלמדות לנשים את הספר שערי טהרה של מהר"י"ן, בכל שבת. הן ידעו את ההלכות שבספר שערי טהרה בע"פ. הן היו צדקניות, כאשר שמעתי עליהן דבר פלא עצום. נרות שב"ק שהן היו מדליקות, היו דולקות עד מוצאי שבת. אעפ"י שהן שמו אותה כמות של שמן כמו כולן, לא הוסיפו יותר מאחרות. הדליקו את אותו השיעור, ובאותו הזמן, והנרות שלהן נשארו דולקות עד מוצאי שבת. זהו לאות מן השמים, כי הן 'האירו' את העולם.

שערי יצחק – השיעור השבועי

מיושב, כי גורסים 'על דברי תורה'. אבל יוצא, שזהו טעם חדש. לא הטעם שכתב הב"י בעצמו.

בספר תשובות והנהגות [חלק ה' או"ח סימן כ', דף ל"ג ל"ד] ג"כ האריך על העניין הזה, וז"ל, השו"ע [סי' מ"ז סי"ד] פסק שנשים מברכות ברכת התורה, והטעם פירשו הנו"כ שחייבות בתלמוד תורה, והיינו ללמוד את המצוות שלהן, וכמבואר בסמ"ג, וכמו שפסק הרמ"א ביו"ד סי' רמ"ו ס"ו.

והגר"א חולק על טעם זה, שהרי נשים פטורות מתלמוד תורה, ככתוב ולמדתם את בניכם, ודרשו חז"ל ולא את בנותיכם. והטעם שמברכות אף שפטורות, הוא כמו מנהג דין, שנשים מברכות על כל מ"ע שהזמן גרמא אשר קידשנו במצותיו וציונו, אף שפטורות. וגם כאן מברכות, מהא"י טעמא.

והגר"ח מבריסק פירש עוד טעם שנשים מברכות ברכת התורה, לפי שהיא ברכת השבת, על שהקב"ה נתן התורה לישראל, ונשים ראוי להן ג"כ לברך על זה שמסר לנו הקב"ה את התורה.

ולענ"ד נראה, דלכל הטעמים שכתבנו, יש בזה מקום עיון. שהרי נוסח הברכה שאנו מברכים הוא 'לעסוק בדברי תורה', היינו שנצטוונו על העסק בתורה, וזהו העיון, שזה נקרא לעסוק. כפי שהב"ח והטורי זהב אומרים, עמל וטורח, פלפול ויגיעה בתורה. זה נקרא 'לעסוק'.

וכלול בעסק התורה, גם שיהיה זה תמיד ללא הפסק ברעיונינו ובמחשבותינו, ולא נקרא עסק אלא אם הוא שקוע בתורה כמצותה, וגם מחשבותיו עליה תמיד.

אם כי הדבר קצת אינו מובן, כי לכאורה א"כ לדידהו איך עם הארץ מברך 'לעסוק'? כך הפרי חדש, מקשה על הטורי זהב. הרי גם עמי ארצות מברכים? לכן הוא מחזק את הנוסח שלנו, 'על דברי תורה'. כי לא שייך שאנשים פשוטים יגידו 'לעסוק', בשעה שהם אינם מעיינים ולא מפלפלים, בקושי מבינים מה שהם אומרים.

אבל בנשים, אף אם מצוות ללמוד הדינים, וכטעם הראשון, אין זה לימוד בעיון, וגם לא בתמידות, שזהו רק לימוד פסקי דינים, ואיך יכולות לומר אקב"ו לעסוק.

וגם לטעם הגר"ח שהוא משום ברכת השבת, אי"ז שייך לברכת לעסוק בדברי תורה, שכבר ביארתי

נכון שהן לא מקיימות מצות ת"ת, אבל לשבח את הקב"ה על עניין התורה עצמה, שייך גם להן, בלי קשר אל הלימוד.

שאלה מהקהל: שיטת הלימוד של בריסק, מתאימה לשיטת לימודם של חכמי תימן?

תשובת מרן שליט"א: מה הקשר? צריך לדון לגופו של עניין. לגוף שיטת בריסק, דיברנו בס"ד כבר בעבר, ובשיעור מקץ הבאנו מה ששאל אותי על כך בבחרותי הר"צ נדב זצ"ל, ובלנ"ד נסביר בהזדמנות.

שאלה מהקהל: ואם גורסים 'לעסוק בדברי תורה'? תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. לדידן הדבר בודאי טוב – כפי שבני הרה"ג משה שליט"א מעיר – אולם לגבי ברכת 'לעסוק בדברי תורה', לכאורה מה הפירוש 'לעסוק'?

לכן אומר הקהילות יעקב [ברכות סימן כ"ב, דף ע"ו], כי כוונת הגר"ח היא לברכת אשר בחר בנו וכו'. הדבר נשמע דחוק, אבל כך הוא כותב. הוא מפלפל בכך, וכותב בזה"ל, עכ"פ בין שנאמר דברכות התורה הוא כעין ברכת הנהנין, ובין שהוא בגדר ברכת השבת, ובין שנאמר שהוא גזירת הכתוב שד"ת טעון ברכה, יתורץ הא דנשים מברכות על התורה, אעפ"י שפטורות ממצות ת"ת.

אך לא יתורץ, אלא מה שמברכות ברכת אשר בחר בנו, אבל על מה שמברכות ברכת אקב"ו לעסוק בד"ת, אין זה מספיק, דברכה זו ודאי הוא ברכת המצוות. וכתב שם במנחת חינוך, דאה"נ דלהסוברים שאין נשים מברכות על מ"ע שהזמ"ג [כיון דפטורות מהן] ה"נ דאינם מברכות על התורה ברכת אקב"ו, ומברכות רק ברכת אשר בחר בנו.

ונשי דידן – האשכנזים – דמברכות כל ברכה"ת, היינו לפי דאנן נהיגינן כהפוסקים שהנשים מברכות גם על מ"ע שהזמ"ג.

הם אכן מתורצים, אבל זה לא יתרץ את מרן השלחן ערוך.

וכנראה שעד"ז היה ג"כ כוונת הגר"ח ז"ל, בתירוצו על הא דנשים מברכות ברכה"ת.

נמצא שהכל מיושב. לאשכנזים הדבר מיושב, הגם שהם גורסים 'לעסוק בד"ת', כי בלא"ה הם סוברים שהנשים יכולות לברך על מ"ע שהזמ"ג, ולדידן ג"כ

במק"א שאם נוסח הברכה הוא לעסוק בדברי תורה, הוי הברכה על העסק, והיינו על המצוה ללמוד התורה ולא על עצם התורה, והוא ברכת המצוות, ורק ברכת אשר בחר בנו היא ברכת השבת, כמו שכתב הטור שהיא ברכה על מתן תורה בהר סיני, ואם כן הברכה בנוסח לעסוק בדברי תורה היא ברכת המצוות ולא שייכת לנשים.

ואפילו לדעת הגר"א שפירש הטעם שיכולה לברך כמו שמברכות על כל מ"ע שהזמן גרמא, גם בזה הלא הטעם שהן מברכות הוא משום דהוי כעין ברכת השבת, שראוי לה לשבת על עצם המצוה שניתנה לישראל כמ"ש הראשונים ז"ל. אבל לעסוק בדברי תורה אין שייך להן כלל, שהרי אדרבה אסור לנשים לעסוק בתורה. וכל מה שמצינו שנשים מברכות על מצוה, היינו כשהן פטורות, ולא כשהן איסור עליהן כמו בנדון דידן.

הן אמנם לדעת המחבר – דהיינו מרן – שנוסח הברכה אינו 'לעסוק בדברי תורה' כמנהג אשכנזים, אלא 'וציונו על דברי תורה' כדעת הרי"ף והרמב"ם, והיינו שהברכה היא על עצם החפצא דתורה, אפשר לומר שגם ברכת וציונו הוא ברכת השבת, ושפיר כל הברכות שייכות אף לנשים. אבל לדידן שמברכים 'לעסוק', לא שייך לנשים.

לפיכך נלע"ד שראוי לנשים לברך בנוסח 'על דברי תורה'. ואם אינה רוצה לשנות מהנוסח המקובל, תברך רק ברכת אשר בחר בנו וכו'.

לדבריו, גם אצלם – האשכנזים – יברכו הנשים בנוסח 'על דברי תורה'.

אולם כעת תשמעו רעיון חדש, שהוא אומר. הזכרתי זאת ברמז, בהתחלת השיעור הקודם. הוא אומר, מהי הקושיא? שאומרים 'לעסוק' בדברי תורה? הנה ישנו פירוש אחר, למלה 'לעסוק' בדברי תורה.

ישנם אנשים, שהם משקיעים במניות. משקיעים כסף, ואינם עושים אח"כ כלום. כמו כן האשה, היא 'עוסקת' בדברי תורה, כי היא עוזרת לבעלה. זהו 'עסק'. הוא לומד בזכותה. היא אינה צריכה ללמוד, היא תעשה את שלה, תבשל ותסדר את כל ענייני הבית, תטפל בילדים, בנקיון וכו', והוא ישב וילמד. היא השקיעה בעסק, בלי ללמוד.

וזה לשונו שם, וטעם הדבר שלא נהגו כן – דהיינו למה הן מברכות 'לעסוק בדברי תורה' – נראה לבאר ע"פ יסוד נפלא שתלמידי החתם סופר זצ"ל מוסרים בשמו, שאמר בביאור הברכה לעסוק בדברי תורה, שאין הכוונה דוקא לעסוק בעיון שזה שייך רק לתלמידי חכמים. אלא תורה, היא כמו עסק. יש עושה עסקים ע"י עמלו ויגיעו, ויש שמרויח ע"י שהשקיע ממון, אף בלא טירחא כלל.

כך גם בתורה. ומי שזכה לכך, זוכה לתורה בכח עמל ויגיעה. אכן לתמוך ולעזור בממונו ללומדי תורה, גם זה הוי סוג של עסק בתורה, וזו הכוונה לעסוק, ולכן שייכת הברכה לכל אחד, גם למי שאין תורתו אומנותו.

זהו המקור למה שאמרתי בתחילת שיעור הקודם על ידידנו ר' ברק יצ"ו, שהוא עשה 'עסק', השקיע פה בביהמ"ד פעולת צדיק. וזה מניב פירות ופירי פירות, רווחים בלי סוף.

ולפי ביאור זה, שפיר גם נשים מצוות לעזור ולתמוך בעסק התורה, ושייכי שפיר בהברכה. וכ"ש אם זכתה לבעל ת"ח והוא עוסק בתורה, מצותו מתקיים עמה, והיא שותף כפשוטו עם שכן עסק התורה ממש, ושייך בה הברכה כפשוטו לעסוק בדברי תורה. ועל זה סמכו הנשים לברך גם ברכת לעסוק.

אמנם הרבה פוסקים הבינו ברכת לעסוק בה כפשוטו, וזה לא שייכא לנשים. וכיון שיוצאים בברכה אשר בחר בנו, שהיא שבת על התורה כעין ברכת אהבה רבה וכמ"ש לעיל, נראה שראוי שתברך ברכת אשר בחר בנו לבד, ותצא יד"ח בלי חשש. אבל לא נהגו כן, וכמ"ש לעיל.

אכן יש לו תירוץ למה הן אינן מברכות כך, הוא הסביר זאת. אבל הוא עצמו נראה לו, שהיא תברך רק ברכת אשר בחר בנו.

האמת היא, כי גם בלי זה, לא נשמע לי כי דברי החתם סופר הללו, הם פשט הברכה, אלא זהו דרך דרש. להסביר ברכה, בדרך דרש? בתורת דרוש נחמד, זה טוב, אבל איני יודע האם אפשר לסמוך על כך להלכה.

בכל אופן, לדידן אנחנו מיושבים.

שאלה מהקהל: ואם הבעל אינו לומד תורה?

תשובת מרן שליט"א: יפה. בשלמא אם לכל הפחות הוא קובע עתים לתורה. ואולי כבר לא פלוג. אי אפשר שחלק יגידו כך וחלק יגידו כך.

שערי יצחק – השיעור השבועי

תגובת מרן שליט"א: אבל לגבי ברכות, לא פשוט לעשות ספק ספיקא. זאת מבוכה אחרת. לכן אני אומר, מרן פסק. אבל טוב שהערת זאת. ישנה כאן מחלוקת, וקיי"ל ספק ברכות להקל. אולם בספק ישנם בזה חילוקים דקים.

גם כשישנה מחלוקת בברכה בין הראשונים, הרי הכלל הוא, כך אנחנו אומרים, שלא אומרים סב"ל היכן שמרן הכריע במחלוקת. אם הוא ראה את המחלוקת הזאת, ידע עליה, והכריע. הספרדים חוששים לסב"ל, אפילו נגד מרן, אפילו נגד עשרות פוסקים. אם רק שני פוסקים אומרים לא לברך, הם חוששים לדעתם. אבל אנחנו סוברים, שהולכים אחרי הרוב, כמו בכל התורה. אם ישנם רוב פוסקים, אזלינן בתרייהו.

אותו הדבר לגבי מרן, אם מרן לא ראה שיש מחלוקת, ומצאו שישנם כאלה החולקים, אזי אמרי' סב"ל נגד מרן. אבל אם מרן ראה את המחלוקת, ובכל זאת הוא פסק לברך, יוצא שהוא הכריע, ולא חיישינן לסב"ל. כמו שכך אנחנו גם פוסקים, לגבי דין שינוי מקום באמצע אכילה וכו'. כי לא אמרינן סב"ל נגד מרן, היכן שהוא בעצמו ראה את המחלוקת. משא"כ אם הוא לא ראה, או שהאחרונים חלקו עליו, אז כן אמרינן סב"ל.

שאלה מהקהל: השאלה היא כיום, שמלמדים אותן בבית הספר הלכות, האם מותר לה לשמוע את ההלכות, או ללמוד אותן, אם היא לא מברכת ברכה"ת?

תשובת מרן שליט"א: היא לא חייבת. כפי שאמרנו לעיל, הן רשאות לברך ברכה"ת, אבל אינן חייבות. היא יכולה ללמוד, גם מבלי לברך. אין לה חיוב. אם האיש ילמד בלא לברך, הוא עשה עבירה, אבל לאשה מותר ללמוד מבלי לברך ברכה"ת, כי היא אינה מחוייבת.

המשך השאלה מהקהל: אבל הרב אמר, כי את ההלכות שלה היא כן חייבת ללמוד. א"כ מה הדין כאשר היא לומדת את ההלכות שהיא חייבת?

תשובת מרן שליט"א: אמנם את ההלכות עצמן היא חייבת, אבל שיהיה על זה ברכות התורה היא לא חייבת. הדבר רק מותר לה. כך דיין החיד"א, כי הן רשאות לברך ברכה"ת.

סיימנו בברכות, השם ברוך הוא יברך את כולכם, תיכתבו בספר החיים ובספר הזכרון. וכפי שכבר אמרנו בס"ד, הקב"ה יגמול לנו חסדים טובים. נשתדל לעשות חסדים, ויהי רצון שהקב"ה ג"כ משמים יתנהג עמנו במדת החסד ובמדת הרחמים, אכ"ר.

א"כ יש לנו בינתיים, שני נימוקים. או כפי שכתב החיד"א ביוסף אומץ, או כפי שיטת הגר"ח מבריסק.

*

ברצוני לומר בעזה"ת עוד נימוק נוסף, שלישי. וזהו דבר חידוש.

מהרי"ץ מביא בע"ח [דף י' ע"ב] בשם ספר המנהיג – לגבי השאלה למה אנחנו אומרים 'על דברי תורה' – בזה"ל, זה לשון ספר המנהיג, אקב"ו לעסוק בדברי תורה, כך קיבלתי. ובסוד העמרמי – דהיינו בסדר רב עמרם גאון – על דברי תורה. כך היא הגירסא. וכן מנהג ספרד. וכן י"ל ד'על דברי תורה' כולל עסק הלימוד, ועשיית המצוות. וישר עכ"ל. וכ"פ הפרי חדש ז"ל.

כתוב לנו כאן, יסוד חדש. הסיבה שאומרים 'על דברי תורה', ולא 'לעסוק', היא בכדי לכלול את המצוות. מלבד לימוד התורה, יש מצוות התורה. אם כן, הדבר מתאים גם לנשים.

שאלה מהקהל: אבל סגנון על 'דברי תורה', מוכיח שהכוונה לדיבור, ולא לעשיית מצוות?

תשובת מרן שליט"א: זה לא מוכרח. לפעמים יש לכך מובן אחר, כגון [דברים כ"ג, ה'] 'על דברי אשר לא קדמו אתכם בלחם וגו'. שהכוונה עניין. גם כאן הסגנון כולל 'על ענייני תורה'.

ישנם לנו כאן בעז"ה שלושה נימוקים, ליישב את מה שמקובל כיום גם בקהילותינו שמברכות. ובל"נ עוד נרחיב בשיעור נוסף.

שאלה מהקהל: כיום שהנשים לומדות, האם הן גם יהיו חייבות בברכה"ת?

תשובת מרן שליט"א: הנדון הוא, כגון אם היא לא לומדת. ואתה שואל, מה הדין כאשר היא באה ללמוד, האם תברך לפני. אבל המדובר הוא בקביעות, שבכל בוקר מברכים אפילו שהיא לא לומדת, היא אומרת אח"כ פסוקים וכו' כפי שאנחנו אומרים, השאלה היא האם יש לה את הציווי הזה. ישנה בכך מחלוקת בראשונים, ומכך שהתקבל – בעדות אחרות – לברך, רואים שפסקו כפי אלה הסוברים כי הן חייבות ללמוד את הדינים שלהן. זה יכול להתאים גם לנו, למרות שאמותינו לא בירכו. בהבנה הזאת, איך לפסוק לגבי השאלה הזאת, אפשר לקבל את השיטה הזאת.

הערת הרה"ג משה רצאבי שליט"א: אפשר לעשות ספק ספיקא, האם כדעת רבינו תם הסובר שמברכות על מ"ע שהז"ג וכו'.